

E.D. 2 PAISE

अमरवाणी

कोन्वी? मो कार्यरत: को बचिरो?

य: क्षुणोति नहितामि

को मूको? य: काळं भिमाणि

वस्तु न ज्ञानाति ।

॥ १ ॥

[(वाईट) काम करण्यात निवृत्त वसणारा आंखळा कोण आहे? हिताची गोष्ट न ऐकणारा बहिरा कोण आहे? वेळ प्रसंगी बोध न वेलणारा मुका कोण आहे?]

को धर्मा? भूतदया

कि लीक्य? मरुगेगिता जयति

क: स्नेह: सद्भाव

कि साहित्य? परिच्छेद: ।

॥ २ ॥

[धर्म कोण (काम) भूतदया हाच; मुख काय? निरांगी राहणे हेच; केवळ स्नेह काय? वेदनाच सच; साहित्य काय? निर्णय घेण्याची शक्ति हेच]

कृत शत मसल्लु नष्टं

सुभाषित शतं च नष्टं मधुधेयु

वचनसत मधचन करे

बुद्धिगत मन्त्रिते नष्टं ।

॥ ३ ॥

[इबंनाता शंभर वेळां सहाय्य केले तरी ते व्यर्थच ! मुखांना शंभर सुभाषिते सांगणे फुकट ! जो चांगल्या सोयी ऐकतच नाही त्याला शंभरशे सांगणे फुकटच !]

विवेक

महाज्ञानी

फार जुनी गोष्ट आहे. एका गावी एक

भनुष्य रहात असे. त्याची महाज्ञानी म्हणून ख्याती होती. लोक तो म्हणेल त्यावर विश्वास करीत.

त्या गावी एक खेतकऱ्याचे घर होते. दोघे नवरावायको सुस्त आणि आळशी होती. उन्हे चांगली नर बंदीपर्यंत घोरत पडून असत. अवतल नावाची वस्तू त्यांच्या गावी ही नव्हती.

एकदा एकाने त्यांना सल्ला दिला की कोनवा नावाना एक पक्षी आहे. तुम्ही तो पक्षी विकत घेऊन या. तो पहाटे आरवतो. तो आरवल्याबरोबर उठलात तर शुभकी सर्व कामे वेळेवर होतील. त्याप्रमाणे दोघे आळश्याच्या बागाराच्या बेले आणि एक बदक विकत घेऊन आले. झोपतांना त्यांनी ते बदक खाटेखाली ठेवून दिले. पहाटे ते आरवेल असे त्यांना वाटले.

दुसऱ्या दिवशी त्यांच्या श्रोणा सोडल्या तेव्हा सूर्य डोक्यावर आला होता. त्यांनी शक्ति होऊन खाटेखाली पाहिले तर बदक दबकून बसले होते. बदक का आरवले नाही, याची माहिती विचारण्यासाठी दोघे नवरावायको बदकाला बरोबर घेऊन त्या महाज्ञान्याकडे गेले.

त्या महाज्ञान्याने बदकाकडे लक्षपूर्वक पाहल्यासारखे केले व म्हणाला—“अरे, हे कसे रे आरवेल? कोणी तरी ह्याच्या चोंचीवर पाय दिला आहे. पहा कीन ह्याची!”

दोघे नवरावायको त्या महाज्ञान्याच्या चातुषाचे कोतुक करीत घरी परतली. आणखी काही चिन्त लोडले. त्यांच्याजवळ एक बकरी होती. एकदा ती गळ्यातली बोरी तोडून पळाली आणि पाळा सात खूप हिडली. तिला एका मडक्यात काही

श्री व. वि. काकोडकर

तरी आप्पासारखे दिसले. तिने वॉड आत घातले व आणि तिचे वॉड आत अडकले. म्हणून बकरी पायलून जाऊन पळू लागली. दोघांनी तिला धडले. एकाने मडके धरले एकाने तिची शेपटी पळव ओढली. पण मडक्यातून वॉड बाहेर येईना. तेव्हा दोघे महाजान्याकडे गेली. त्याचे बराच वेळ विचार केल्यासारखे केले व म्हणाला- "मडके काढायचे असेल तर बकरीने डोके कापले पाहिजे."

दोघे कौतुक करीत म्हणाली- "काय पण युक्ति सांगितलीत!" आणि दोघांनी बकरीचे मुंडके धरापासून उडविले. मुंडक्यासह मडके निराळे झाले.

"अहो पण, डोके मडक्यातून राहले की?" दोघे म्हणाले.

"जरे, त्यात काय सोळेते? मडके फोडून टाका म्हणजे डोके बाहेर येईल." ज्ञानी म्हणाला.

"ही तरी काय पण छान युक्ति सांगितलीत!" असे म्हणत नोकक्याने मडके

आमनावर आपटले. मडका फुटल्याने मुंडका बाहेर आले.

"आज आपण आमच्यावर जे उपकार केलेत ते आम्ही बागुण्याभर विसरपार नाही. आज आपण आमच्या घरी येऊन जेऊन आपल्याची कृपा करावी." दोघां नवराजावकौनी विनंती केली.

ज्ञान्याने होकार दिला आणि जेवायला रमाच्या घरी गेला. जेवताना म्हणाला- "पण पुढे काय होईल ते त्या परमेश्वरालाच माहीत!"

"काय हो, धसे कां म्हणालात?" दोघांनी विचारले.

"तसे काही नाही, मी विचार करीत होतो, मला हे जग सोडून जावे लागले तर तुमच्या सारख्या भोळबाभावड्यांचे कसे चालणार?" ज्ञानी म्हणाला.

परंतु ज्ञान्यासारखी जवुर माणसे नेहमीच या जगात रहात आली आहेत. तो मेल्यावर त्याची जागा घेणारा कोणी तरी निघालाच असणार.

सोन्याचे अंडे

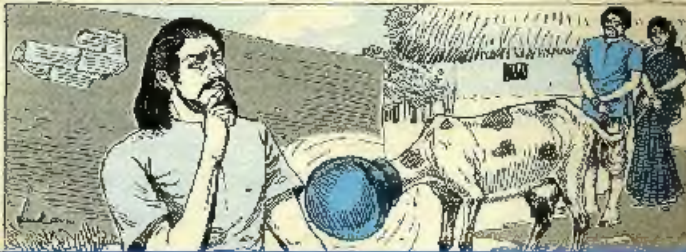
एका गावी वनश्याम नावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे. त्याला जवळचा असा या जगात कोणी नव्हता. तो एका होपडीत रहात असे. त्याच्याजवळ एक कोबडी होती. तो दिवसभर कावाड कपट करी आणि श्री धोडीफार मजुरी मिळते त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह छान चाले. परंतु कधी कधी त्याला कामच मिळत नसे तेव्हा कोबडीने दिलेल्या एका अंघपावर त्याला भागवून घ्यावे लागे.

वनश्यामच्या शेजारी वनराज नावाचा एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. वनराज जवळ खूप पैसा होता. पण ती फार मोठी होता. कोणाची चांगली स्थिति पाहून त्याला आनंद होण्याऐवजी हेवा वाटे. वनश्यामजवळ एक कवडीदेखील नव्हती, पण त्याच्याजवळ जी कोबडी होती ती पाहून देखील त्यांना हेवा वाटे.

एकादा वनश्याम कोळेतरी बाहेर गेला असता वनराजने ती कोबडी चोरून आणली आणि तिला मारून तिचा खुरमा करून खाल्ला. वनश्यामने घरी आल्यावर कोबडी दिसली नाही तेव्हा तपास केला आणि त्याला कोबडीची पिसे वनराजच्या परसात दिसली. म्हणून त्याने वनराजला त्या विषयी विचारले.

वनराज म्हणाला- "अरे बाबा! तुला काय सांगू? आपची भाटी कोठून तरी एक कोबडी घेऊन येऊन आली. तिची मानगुटी ती खाणार इतक्यात मी आलों. परंतु कोबडी मेलेली होती. म्हणून नादला-जाने कापून खुरमा केला. ती कोबडी तुझी होती, हे मला नव्हते माहीत."

ते ऐकून वनश्यामला राग आला. म्हणाला- "असा तरी तुला ती मात्ती आहे हे कळले ना? फुट्टाची कोबडी खावला

तुला काही वाटले का? तिची किंमत दे, नाहीतर मी राजाकडे फिकांड करीन."

धनराज धाबरला. कारण राजा त्याची शेता. कदाचित्त तुरंगतसुद्धा टाकील किंवा दंड तर करीलच. म्हणून त्याने धनस्यामची भांडण वाढविण्याऐवजी सभेट करून घ्यायचे ठरविले. तो घरातून एक एक बंदक घेऊन आला आणि म्हणाला— "वाबारे, वाता तुझी कोंबडी विवंत करून देणं काही शक्य नाही. तिच्याऐवजी हे नवन डेवून घे."

एका बांगल्या कोंबडीऐवजी बंदक मिळालेले पाहून धनस्याम बोडा रागावलाच, पण संन्यास्याच्या हातची लंगोटी बरी, असा

बंदक अंडे देत असे. कोंबडीच्या अंड्या-ऐवजी बंदकाचे अंडे धनस्यामला मिळू लागले.

पुढे काही दिवसांनी पावसाळा सुरू झाला. एकदा रात्री भुसळधार पाऊस पडत होता. तेवढ्यात एका मुसलमान फकिराने येऊन धनराजच्या दाराची कडी वाजविली.

धनराजने शार उघडल्याशिवायच विचारले— "कोण रे तू, अपराधी दार ठोठावणारा? चालता हो!"

फकीर शेजारच्या धनस्यामकडे गेला आणि झोपडीचे शार वाजवले. धनस्यामने दार उघडून प्रेमात त्या फकिराला आत बोलावून त्याला कोरडे रुपडे दिले व शेकायला शेकोटी करून दिली. नंतर एक दोन अंटी उकडून सायला दिली.

"बेटा, बंदकाची ही अंटी बरी वाहेत की रे! पाहू पुढे बंदक!" फकीर धनस्यामाला म्हणाला. धनस्यामने टोपली खालून बंदक काढून दाखविले.

"बेटा, अल्ल तेरा भला करेण!" असे सधून फकिराने बंदकाचा अंगावर हात फिरविला. तोंपसंत वाऊत बांगळा पांयला होता. म्हणून धनस्यामने आश्चर्य करून राहायला सांगितले तरी तो फकीर त्याचा निरोप घेऊन काढोसाडून निघून गेला.

कांदोबा

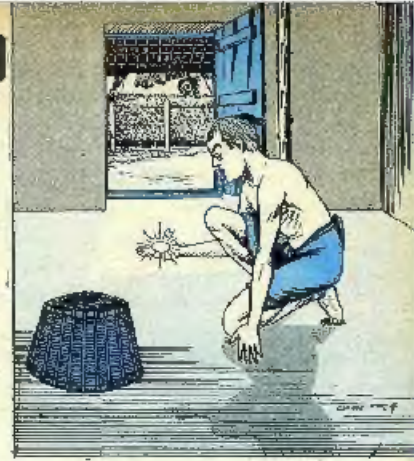
अंडे देऊ लागले. त्यामुळे धनस्यामची बरीच दुर होऊ लागली. त्याने मजुरी करायचे सोडले आणि सुखासमाधानाने राहून त्याच्याकडे जे उरे ते दान करू लागला. परंतु तो त्या जुन्या झोपडीतच राहत असे.

एकदा धनराजने धनस्यामला टोपल्या-खालून सोन्याचे अंडे काढताना पाहिले. त्याच्या पोटात ईश्याग्नीने पेट घेतला. कारण ते बंदक त्यानेच दिलेले होते.

त्याने बंदक परत करायला सांगितले तर धनस्याम देणार नाही हे धनराज ओळखून होता. म्हणून धनराज आपल्या दोघां नोकरींना बरोबर घेऊन सरळ राजाच्या दरबारात गेला आणि म्हणाला— "महाराज! माझा शेजारी माझ्याकडची बंदके चोरून नेतो. आजपर्यंत मांजर करून नेत असेल असे मला वाटत होते. पण काळ माझ्या दोघां नोकरांनी त्याला एक बंदक उचलून नेताना प्रत्यक्ष पाहिले. म्हणून मी महाराजांकडे गाव्हाणे घेऊन आलो आहे. माझे बंदक परत करवावे."

राजाने शिपायांना पाठवून धनस्यामला बंदक घेऊन दरबारात हजर करण्यात सांगितले.

कांदोबा

धनस्याम आल्यावर राजाने त्याला विचारले— "काय रे तू काय रात्री धनराजच्या घरून एक बंदक चोरून नेलेस हे खरे आहे का?"

धनराजला बंदक सोन्याचे अंडे देऊ लागल्याचे कळले अशावे, व म्हणून त्याने हा डाव दाकला असावा हे धनस्यामने ओळखले. तो राजाला म्हणाला— "महाराज! मी चोरी केलेली नाही. हे बंदक धनराजचेच आहे व ते त्याने स्वतः माझ्या कोंबडीबद्दल दिले आहे. त्याने माझी कोंबडी मारून खाल्ली होती."

"महाराज! हा सोदो बोनतो आहे. काल चोरी करतांना माझ्या दोघां नोकरांनी

३

याला पाहिले होते. तो म्हणाला त्या गोष्टीला कोणी साक्षी आहे का? विचारा त्याला!" धनराज म्हणाला.

राजाने बदक आपल्याजवळ ठेवून घेतले आणि दोघांना दुसऱ्या दिवशी यायला सांगून पाठवून दिले.

त्या दिवशीपण बदकाने एक सोन्याचे अंडे दिले. राजाला स्वतःच्या डोक्यावर विश्वास होईना. त्या दोघांना ही गोष्ट माहीत असावी, पण त्यांच्याच तोंडी ती गोष्ट काढून घेण्याच्या हेतूने राजाने दुसऱ्या दिवशी दोघे दरबारात आल्यावर धनराजला बदकाचे एक साधे अंडे दाखवून विचारले- "तुझे बदक या अंड्याएवढे अंडे देते का रे?"

"नाही महाराज! माहून मोठे देते." धनराज म्हणाला. राजाने तोच प्रचलन घनश्यामला विचारले.

तो म्हणाला-"महाराज! माझे बदक साधे अंडे घालीतच नाही. ते दररोज एक सोन्याचे अंडे घालते."

हे स्वच्छ साट आहे. बदक कसा सोन्याचे अंडे घालील का? वास्तविक त्याचे हे बदकच नाही."

"होय, तू म्हणतोस ते खरे आहे. हे तुझे बदक आहे!" असे सांगून राजाने एक दुसरेच साधे बदक देऊन त्याला पाठवून दिले.

घनश्याम विचारात पडला. तेव्हा राजा त्याला म्हणाला-"घनश्याम! कां रे विचार नसला चालू आहे? तुझे बदक माझ्याकडे आहे. हे सोन्याचे अंडे कसे काय घालू लागले?"

घनश्यामने त्याच्या घरी फकिराने येऊन त्याला जी मदत केली ते सांगितले. राजाने चकित होऊन त्याला त्याचे बदक परत केले आणि त्याला आपल्या पदरी नोकरी दिली.

दुसऱ्या दिवशी धनराजला त्याचे बदक साधे अंडेच देत असल्याचे व घनश्यामला दरबारात नोकरी मिळाल्याचे कळले तेव्हा फार नाईट वाटले.

शिलारथ

[१७]

[राजा शिवराज आपल्या राजधानीच्या दिग्गजे पक्षावा, तेव्हा विष्णेश्वर पुजारी अनुशयासह नित्याने राज्याच्या राजधानीवर चालत गेला. ते नगरद्वार सोडणार होते. तेव्हा जीववत् आणि खडबडीत दोघांनी राजाला एक गोष्ट सुचविली. त्याप्रमाणे मंत्र्याने नगराचे प्रवेशद्वार उघडले आणि पुजारी राजधानीकडे निघाले. पुढे-]

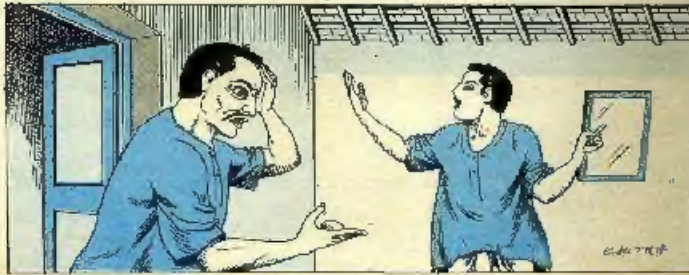
उद्यानाकडे जाणाऱ्या रस्त्यावर दुतर्फा उंच उंच वृक्ष होते. साराभ्या फांद्या परस्पराना चिकटत होत्या. पुजारी थोडेच अंतर चालून गेला असेल, झाडावरून कोणीतरी ओरडून म्हणाले-"पुजाऱ्यावर 'गुलान पाण्याचा' वर्षाव करा."

त्याच्या पाठीपाठ पुजाऱ्यावर 'गुलान पाण्याचा' छिडकाव सुरू झाला. त्याचा सुवास त्याला पांगळा माहीत होता तरी पडू लागले. पुजाऱ्याच्या व हत्तीच्या अंगा-

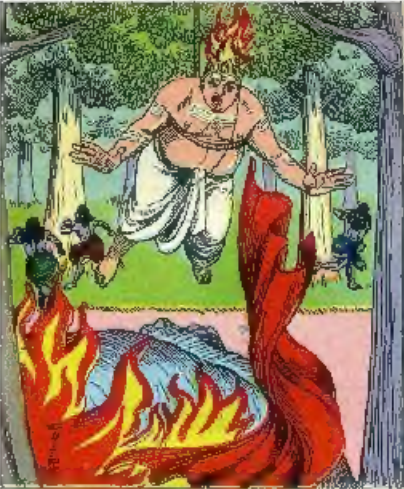
पुजारी राजाने ओरडून म्हणाला-"साडावर कोण नसला आहे? तो माझा अपमान करतो आहे. त्याचे बी डोकें उडवीव."

"पुजाऱ्याचे स्नायू संपलेले दिसते आहे. त्याला बदलामल कपडे घा." दुसरा आवाज ऐकू आला.

दुसऱ्या क्षणाकडे काही जळत असलेले कपडे दिग्गेश्वराच्या अंगावर व हत्तीवर पडू लागले. पुजाऱ्याच्या व हत्तीच्या अंगा-

"बादोना"

वर पहिल्यानेच गुलाब पाण्याऐवजी योजस्थान-प्रमाणे तेल पडले होते. त्यामुळे हत्तीवरच्या आणि पुजाऱ्याच्या अंगावरची सर्व वस्त्रे तेलाने छान भिजलेली होती. त्यामुळे जळत असलेली पडकी पडताच एकदाच हत्तीवरची व पुजाऱ्याची वस्त्रे जळू लागल्यामुळे दोघे होरपळून निघाले.

“ही लबाडी आहे! भावी राजाची ही फसवणूक आहे.” पुजारी ओरडत हत्तीच्या चाठीवरच उभा राहून आपल्या अंगावरची वस्त्रे फेंकू लागला व खेवटी त्याने डोक्यावरचा किरीटपण फेंकला. त्याच वेळी हत्तीच्या पोटातून कित्येक वावाज ऐकू आले. हत्तीचे चारही पांथ चार दिशांना

आडू लागले. बसून आग्नवृष्टी चालूच होती.

सद्गवर्मा! पाहिलेस, आपल्याला शंका होती, अगदी तसेच झाले. हत्ती खरा नव्हताच. कोणी तरी हुशार माणसाने हत्तीचा आकार घडवून आत माणसांना बसवून ठेवले होते. पुजारी पाच हत्तीच्या बळावर नित्यानंद राजाला खऱ्या की पळी करीत होता.” जीवदत्त म्हणाला.

“पहा, एका मागून एक रानटी तरुण हत्तीच्या पोटातून बाहेर पडापड उडचा मारीत आहेत आणि हत्ती एका बाजूला कळू लागला आहे. मरणापूर्वी पुजाऱ्याला बाहेर ओढले पाहिजे.” असे म्हणत जाळा-वरून सद्गवर्मामने एक फांत टाकला आणि त्याच्या कंबरेला आंबळून त्याला वर ओढले. पुजारी हवेत हातपाय हलवीत ओरडू लागला—“बेलो हो! वांचधा, कोणी तरी मला वांचधा!”

तिरकडे हत्ती बसून होऊन खाली आदळला. कित्येक रानटी तरुण त्यापूर्वीच त्याच्या पोटातून बाहेर पडून सराखेरा पळू लागले. त्याच वेळी त्रिपानंथ राजाचा सेवार्थी आपल्या सैनिकांसह सेधे आला व त्याने सर्व रानटी तरुणांना आपल्या सैनिकांकरवी एकत्र जमा केले. सद्गवर्मामने पुजाऱ्याला लाडावरून खाली सोडले. कपड्यांना

लागल्या जात स्वताच खाताना पुजारी जमिनीवर लोळू लागला.

सद्गवर्मा व जीवदत्त दोघे लाडावरून खाली उतरून आले व त्यांनी पुजाऱ्याच्या अंगावर माती टाकून आग विव्णविली. नंतर त्याची मानगुटी घेऊन त्याला उभा केला, सद्गवर्मामने तलवारीचे टोक त्याच्या गळ्यावर ठेवून त्याला विचारले—“दुष्टा! तू आसचा जीव ध्यायला निघाला होतास नाही का? आतां तुझी पाळी आहे!”

पुजारी हात जोडून कांपच्या आवाजात म्हणाला—“क्षमा करा, माहा वध करू नका. माझ्या कुळदेवताने मला स्वप्नात दर्शन देऊन माझ्या मनात राज्यलोक उत्पन्न केला. त्या हत्तीचा शोध माझा नाही. त्याची कल्पना स्वर्णाचारीची आहे.”

जीवदत्तने त्याला विचारले—“आहे कोठे तो स्वर्णाचारी?”

पुजारी कणवत म्हणाला—“तो हत्तीच्या शंडस्थळात लपून बसला आहे. तेथे बसून तो रानटी मुवकांच्या मदतीने हत्तीचे पंथ चालवीत होता. तो अथाप बाहेर आला नाही का?”

ते ऐकताच जीवदत्त जळत बसलेल्या हत्तीजवळ धावत गेला. सैनिकांकरवी हत्तीच्या डोक्यावर पाणी ओतून आग विव्णवण्यात आली. आग विव्णव्यावर

हत्तीची सांडवर उचकळी. तेव्हा एक मनुष्य दगडासारखा जमिनीवर आदळला. तो बेशुद्धावस्थेत होता.

“हाच तो स्वर्णाचारी! याच्यामुळेच माझा जीव या धोक्यात सापडला.” पुजारी म्हणाला.

“तू स्वतःच्या लोभाळा बळी पडलास. उगीच दुसऱ्याला कसाला नावे ठेवतोस?” जीवदत्तने पुजाऱ्याला बरडाबून विचारले. त्यानंतर होरपळून निघालेल्या स्वर्णाचाऱ्याच्या उपचाराला लागले. थोड्या वेळाने त्याने डोळे उघडून पाहिले आणि वैडवा-सारखा धोरडू लायला—“मी कोठे आहे? पुजारी महाराज झाले का?”

“होय, तो बघ, तुला राजा होरपळून निघाला आहे आणि त्याचा मंत्री पु राज्याभिषेक कोंकणाची तवारी करायला आला आहेस ना? थोड्या वेळाने राजा नित्यानंद तुम्हांला स्वर्गाच्या सिंहासनाची वाढ दाखविणार आहे.” खड्गवर्मा म्हणाला.

खड्गवर्मा म्हणाला ते ऐकून स्वर्णाचारी बघून बसला व पुजाऱ्याकडे पाहून म्हणाला— “मी तुला किती सांगितले, पण तू ऐकलेस का? बरे आपल्या हस्तीचे गुपित राजधानीत पाऊल टाकताच बाहेर येईल हे मी तुला किती कळावून सांगितले होते. परंतु तुला ऐरावतावर बसताच इंद्र आहेस असे वाटू

त्याची फळे!”

“तुम्हांला सुळावर चढविण्याची किंवा पाखोची शिक्षा नाही देणार मी. तुम्हांला योग्य वधी दुसरीच शिक्षा देणार आहे, मी! तुमचे हाडमांस तुकडे करून कोरला कुऱ्या-समोर टाकणार आहे!” राजा नित्यानंद म्हणाला आणि एका झुडपाआडून बाहेर आला. नंतर तो खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना उद्देशून म्हणाला—“तुम्ही वीर आहा. सर्वे श्रेय तुम्हांला आहे. तुम्ही दोघांनी मिळून माझे व माझ्या राज्याचे आज रक्षण केले आहे. तुम्ही काय वाटेल ते मागून घ्या.”

“आम्ही कोणत्याही प्रकारच्या पारितोषिकाची अपेक्षा ठेवून हे केले नाही. तुम्ही एका फार मोठ्या संकटातून वाचला आहा. आता भुल्लसमाधिमाने राख कर व प्रजेला सुखी करा. आम्ही या पुजाऱ्याला, स्वर्णाचारीला व त्यांच्या रानटी अनुयायांना बरोबर घेऊन आपला निरोप घेऊन जातो.” जीवदत्त म्हणाला.

“तरमग या दोघांना मी जिवंत सोडून देऊ म्हणता? या सर्वे रानटी तरुणांवर उकळते तेल ओतून यांना ठार करण्याचा मी विचार करतो आहे. तुम्ही या राक्षसी हस्तीवर व पुजाऱ्यावर जो अस्त्रप्रयोग केलात

करणार आहे.” राजा नित्यानंद म्हणाला.

“महाराज, शत्रू किती भयंकर असला तरी त्याचा कुरणने बघ करणे बरोबर नाही. झाले गेले विसरून जाणे, मनुष्य चर्ष आहे. मी या पुजाऱ्याला व त्याच्या सर्व अनुयायांना आपल्या राज्याच्या हद्दीपलीकडे घेऊन जाऊन, पुढे आपल्याला दोघांकडून कोणत्याही प्रकारचा वास होऊ नये याची व्यवस्था करतो.” जीवदत्त म्हणाला. नंतर विष्णुदेव पुजाऱ्याला म्हणाला—“अरे भिलन्या! असा धावरतोस का आता? तुझ्या जिवाला आता धोका नाही. बघ, आसच्या बरोबर! तुझ्या सर्वे रानटी अनुयायांचे रक्षण करावयाचे आहे.” असे सांगून जीवदत्त निघाला.

“हे वीरपुरुषा! मग माझी आज्ञा?” राजा नित्यानंद म्हणाला. त्याबरोबर खड्गवर्मा तलवार उचलून म्हणाला—“येथे आज्ञा फक्त जीवदत्तची!”

राजा नित्यानंद तो अपमान म्हणून न मान्यतेने कूट होऊन जोरवला—“माझ्या राज्यात...माझ्या वाड्यात...माझ्यासमोर” असेच तो आपली पुढे काही बोलणार नितक्यात मंत्री पुढे होऊन राजाची समजूत घालून त्याला वाचूला घेऊन गेला. राजा नित्यानंद आतां गोन झाला आणि जीवदत्त,

खड्गवर्मा व दोघे हाडवेरी निघून जात होते त्यांच्याकडे रातओठ चावून पहात उभा राहला.

खड्गवर्मा व जीवदत्त रानटी तरुणांना ज्या जागी बसवून ठेवले होते त्या जागी पोचले तेव्हा आवाराच्या भितीवरून सैनिक त्या विचाऱ्यांवर उकळते तेल ओतीत असलेले दिसले. ते पाहून खड्गवर्मा व जीवदत्त जोराने ओरडले—“यांवा!”

सैनिक जोरवून म्हणाले—“आमच्या सेनापतींची आज्ञा आहे, या सर्वांना आम्ही जिवंत जालणार आहो.”

खड्गवर्मा व जीवदत्त लगेच भितीवर चढून गेले. सैनिक मोठमोठ्याने ओरडत

तेल ओंटीस होते रानटी तरुण धावरून जाऊन स्वतःचा जीव बाँचविण्यासाठी आबाराचा दरवाजा तोडण्याचा प्रयत्न करीत होते.

"तुम्हांला आमची आज्ञा ऐकू अरली नाही वाटते?" असे दरडावून विचारीत खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे सैनिकांवर तुटून पडले. त्यांना लाथा बुक्के मारून खाली रानटी युवकांमध्ये ठकलून पाडू लागले. आतां रानटी युवकांना जिवात जीव आल्यासारखे वाटले.

"आम्हांला वांचवा हो! हा दरवाजा उघडा हो! आम्ही आपल्या रानात निवून जाऊ. या बाजूला कधी फिरकणार. रेखीव

जीवदत्त व दोघांना नमस्कार केला.

थोड्या वेळाने जे सैनिक खाली पडले होते त्यांच्यानिवाड्या इतर सैनिक पळून गेले. खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे आबाराच्या मुख्य दाराजवळ आले. दारावर दोघे पाहरेदार उभे होते. ते म्हणाले-"आमच्या सेनापतीची आज्ञा आहे..." ते पुढे काही बोलणार त्या आधी जीवदत्तने आपल्या कुबडीने त्या दोघांचा वध केला. इतर पाहरेदार पुढे होण्याच्या विचारात होते ते वेळीच भयभीत होऊन पळून गेले. तेव्हा खड्गवर्माने वाराळा बांधलेले मोठमोठे दारखंड तलवारीने तोडून टाकले आणि दार उघडले. सर्व रानटी तरुण भराभर आबाराबाहेर आले. काही जणांनी खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांचा साष्टांग नमस्कारच केला.

"आतां तुमच्या शिवाला बोका नाही. तुम्ही ख्याल आपल्या वनप्रांतात जाऊन रहा. परंतु एक गोष्ट लक्षात ठेवा, यापुढे विजयेश्वर पुराण्याच्या जाळ्यात सापडू नका." जीवदत्तने त्यांना समजावून सांगितले.

"अहो, पण तो बुष्ट पुजारी व स्वर्गाचारी कोठे आहेत? त्यांनी आम्हांला फसविले आणि आमचा जीव घेण्यात पडला. आम्ही त्यांना धरून घेऊन काळी-

समोर स्थाना बढी देऊ." मूक रानटी तल्ले विधाने म्हणाला.

सह्यगवर्मा व जीवदत्तने चारोनाजूला नजर फिरवून एकदा पाहिले. दूर स्वर्णाचारी व पुजारी एका साडाखाली उभे राहून बोलत होते. थोड्या अंतरावर राजा नित्यानंद, भंत्री व सेनापती कुन्या साडाखाली उभे राहून आपआप काहीतरी सल्ला मसलत करीत होते. त्यांच्या मागे सैनिक रांगेत उभे होते.

"सह्यगवर्मा! मला वाटते, हा मूक राजा पुजारी स्वर्णाचारी व रानटी लोक सर्वांचाच करण्यासाठी काहीतरी दुष्ट विचार करीत आहे, असे मला वाटते." जीवदत्त म्हणाला.

"त्या दोघां दुष्टांचे काय वाटेस ते होवो, पण हा बरीच निवराच रानटी तरुणांना बांधविलेच पाहिजे. दांजा त्यांच्या पनघांतात पोचते करण्याची जबाबदारी आपण आपल्यावर घेतली आहे. या विधाना त्या दोघां दुष्टांनी वाटेल तसे माघवले." सह्यगवर्मा म्हणाला.

त्याच वेळी राजा नित्यानंद घाईघाईने सैनिक उभे होते तिकडे येऊ. शेमापति हाकण्या साथे जाऊन उभा राहला. भंत्री जागण्या साथी उभा राहून एकदा सैनिकांकडे व एकदा सह्यगवर्मा आणि जीवदत्तकडे बारंवार पहात होता.

"सह्यगवर्मा! काहीतरी शोका येत्याची सूचना आहे. राजा नित्यानंद आपल्या सैनिकांना विधाना रानटी तरुणांवर हल्ला करायला वाढविणार असावा." असे सह्यगवर्मांका कांनितल्यावर जीवदत्त रानटी तरुणांना उद्देशून म्हणाला—"मुम्हो भागापली घास्पास्ने येऊन लज्ज पहा. पण प्रलय हे मांगा, तुमचा पुढारी कोण आहे?"

रानटी तरुणांपैकी एक उंच विप्याड मनुष्य पुढे आला आणि जीवदत्त व सह्यगवर्मा शोभांना उकून नमस्कार करून म्हणाला—"मीच आपण विचारलेला सेवक!" (कमल)

परस्पर सहाय्य

विक्रमादित्याने मारला हट्ट सोडला नाही.

तो बाळाजयल येना, येत सांघावर काढून घेतले आणि मेहबीप्रमाणे मीनपणे स्वयानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात खललेला वेडाळ त्याला म्हणाला—"राजा! अद्याप कामात बसली व्हायचे जसेत तर योग्य व शायर व्यक्तींमार्फतही हलचंभी मरत घ्यावी लागते. पण तु कसत स्वतःच्या हिमतीवर काम करतो आहेत, म्हणून तुला यश मिळत नाही. परस्परान्त मदत केल्यामुळेच नाही का देवमुक्त अक्षय्य कार्य पण शक्य करू शकला. मी त्याची गोष्ट तुला सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेडाळ पोष्ट सांगू लागला.

कार दुर्बी कृष्णा नदीच्या काठी आन्य-कटक नगरी विष्णुपुत्र नावाचा एक कोट्याधीश व्यापारी रहात असे. त्याला कमलाची नावाची एकुलती एक मुलगी

देवाळारच्या गोठी

होती. ती लहाना सोप्या झाली तेव्हा तिला पुष्कळ मागण्या येऊ लागल्या. परंतु काही तरुण स्वतः कोटबावीस असले तरी दूर परमांतात रहात असत. विष्णुगुप्ताने म्हणून त्या तरुणांना नकार दिला.

धान्यकटक नगरीतच काही वैश्य तरुण होते व त्यांनी कमलाक्षीला मानणी घातली होती. परंतु विष्णुगुप्ताने त्यांपैकी एक-देखील त्यांना जांबई होण्यालायक दिसला नाही. कारण त्यांच्यापैकी काही गरीब होते तर काही श्रीमंत होते तर रूपवान नव्हते आपली काही कुलीन नव्हते.

धान्यकटक येथेच देवगुप्त नावाचा एक प्रतिष्ठित वैश्यप्रमुख रहात असे. तो विष्णु-

गुप्ताच्या घराव्यवसा हा जवास्त उच्च वराच्यात जन्मला होता. देवगुप्ताच्या वडीलांचा व आजोबांचा कोटबावीस रूप-मांचा व्यापारपेशा होता. परंतु देवगुप्ताच्या वडिलांनी बौद्धधर्मा स्वीकारला व आपली सर्व संपत्ति बौद्धधर्माच्या प्रसाराचें व बौद्ध-भिक्षूंच्या तेजेत जर्ने करून टाकली. त्या-मुळे त्यांच्या घरात गरीबी आली.

त्यानंतर देवगुप्त लहानमोठा व्यापार करून आपल्या मोठ्या कुटुंबाचा सर्व खर्च भागवीत अस. त्याला दोन मुलगे होते. त्यांच्यापैकी मोठ्याचे नाव दामघुष्य होते व धान्यकटाचे जनगुप्त. दोघांच्या वयात फक्त एकाच वर्षाचे अंतर होते. दोघे सुंदर होते व दोघांचे परस्परांदर फार प्रेम होते. त्या दोघांना कमलाक्षीशी लग्न करावेंसे वाटत होते. तिच्या वडिलांच्या मदतीने मोठा व्या-पार करता येईल असेदेखील त्यांना वाटत होते. त्यांनी आपल्या मनासली गोष्ट आपल्या वडिलांना सांगून त्यांचा सल्ला घेतला.

त्यांचे बडोळ म्हणाले—“विष्णुगुप्ताने आपल्याहून मोठ्ठमोठ्या श्रीमंतांना नकार दिला आहे. तरी प्रयत्न करून पाहण्यात हरकत नाही. कुम्ही दोघे विष्णुगुप्ताच्या घरी जाऊन त्याला भेटा. दोघांपैकी कोणाही मुलीचे लग्न करून घ्यायला तो तयार झाला तर आनंदच आहे.”

22 / 68

इकडच्या तिकडच्या मोठ्ठो झाल्यावर मुख्य मुद्द्याची गोष्ट दोघांनी काढली. परंतु विष्णुगुप्ताला दोघांपैकी एकालादेखील आपला जांबई करून घेण्याची इच्छा दिसली नाही. परंतु एकदम नकार देण्यास ही विष्णुगुप्ताचे मन सांगेना. कारण रोमे कुलीन व सुशील मुलगे दिसले. त्यांच्या वडिलांचा विष्णुगुप्त फार आदर करी. परंतु ते उत्तर ऐतून दोघे निरास झाले. दोघे आळ इशार व सुंदर दिसत होते. परंतु दोघे गरीब होते हा मुख्य दोष होता.

म्हणून त्यांना निराळ्या तऱ्हेने नकार देण्याच्या उद्देशाने विष्णुगुप्त म्हणाला—“हे पहा, मी आपल्या मुलीचे लग्न श्रीमंत तरुण मुलाशी करण्याचे ठरविणें आहे.

म्हणून मी कित्येक गरीब मुलांना साफ नकार दिला. आतां ही तुमच्या पैकी कोणाशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिलें तर लोक मला हसतील. या शिवाय याच्या मागून माझा एवढा व्याप याच्या जावयालाच पहावा लागणार आहे. म्हणून व्यापारपेश्यात हुशार असले त्यालाच मी आपला जांबई करून घ्यावें ठरविलें आहे.”

परंतु ते उत्तर ऐतून दोघे निरास झाले. म्हणाले—“व्यापार कैल्याशिवाय व्यापारात हुशारी आहे की नाही हे कसे काय कळणार?”

विचार करून म्हणाला-“मी तुम्हां सावांना प्रत्येकी एकेक हजार रुपये देतो. या भांडवलानेच एका वर्षाच्या आत दोघांपैकी जो कोणी एक लाख रुपये मिळवून आणील त्याच्याशी मी मुलीचे लग्न करून देईन.”

एका वर्षाच्या आत हजाराने एक लाख मिळवून आणणे असंभव आहे हे ओळखूनच विष्णुगुप्ताने ती अट घातली होती. दोन हजाराने गेले तरी हरकत नाही, पण गरी-बाशी मुलीचे लग्न करून दिल्याचे कोणी म्हणायला नको, या विचाराने त्याने ती युक्ति केली होती.

परंतु दानगुप्त व धनगुप्त कमलाक्षीचा विवाह निदान एक वर्ष तरी इतर कोणाशी

हजार नाही व आपण आपला याचिदा सिद्ध करून दाखविली तर तिच्याशी तक्की आपला विवाह होऊ शकेल हो आज्ञा मलात बाळगून घरी परतले. बडिलांचा निरोप घेऊन दोघे आपापरासाठी परबेरी निघाले. दोघांनी एक वर्ष पुरे होताच कोठे भेटायचे, हे परस्परांची ठरवून घेतले आणि दोघे परस्पर विरुद्ध दिशेन निघून गेले.

एक वर्ष पुरे झाल्यावर दोघे ठरल्या जागी येऊन भेटले. परंतु दोघांच्या चहाच्या-दर आनदाचे लक्षण दिसले नाही.

दानगुप्तने धनगुप्तला विचारले-“तुला किती शक्ती दाली?”

“मी फक्त तीस हजाराने मिळवू शकलो. तू मिळविलेस का एक लाख?” धनगुप्ताने माठपा भरवाला विचारले.

“नाही रे मोठ्या कष्टाने एंजी हजार जमले आहेत” दानगुप्त म्हणाला.

“तर मग विष्णुगुप्ताकडे आपल्याची गरजच उरली नाही. सर्व मेहनत कुकट गेली” धनगुप्त म्हणाला.

“का? मी सगळ्या ने कर! तुझ्याकडून तीस हजार आहेत ना? मी तुला सत्तर हजार देतो तू एक लाख रुपये विष्णु गुप्ताला नेऊन दे आणि कमलाक्षीशी लग्न करून व.” दानगुप्त म्हणाला.

विचारले.

“मी नाही परी ज्ञान मी परत त्या देशात जाऊन व्यापारधंद्या करतो. निबेल मार्ग, मला विश्वास वाटतो.” दानगुप्त म्हणाला आणि स्वान धनगुप्ताला सत्तर हजार रुपये देऊन विष्णुगुप्ताकडे पाठविले व स्वतः परत निघून गेला.

धनगुप्त एक लाख रुपये घेऊन बाह्यावर धनन क्रियाप्रमाणे विष्णुगुप्तने त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

वेधवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-“राजा, धनगुप्तने जास्त पैसे मिळविले होते तरी त्याने स्वतः कमलाक्षीशी लग्न न करता आपल्या चाकट्या भावाला का मदत केली? आश्चर्याने का? हा त्याच त्याचे का केला? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू विली नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुम्हा दोघ्यांची संभार शकल होऊन तुम्हाच पायांचर लोळू लागलीस.”

व एंजून विचाराविले म्हणाला-“धन-गुप्तच्या दोघां बळांनी विष्णुगुप्ताचा मदतीने कोट्याधीस होता येईल या हेतूने तिच्याशी विवाह करण्याचा विचार केला होता. परंतु विष्णुगुप्तने त्याच्या व्यापार-धंद्यातल्या कौशल्याची परीक्षा घेण्याचे ठरविले. त्यात मोठान चोडा जास्त पक्षाची ठरला. यानेच हे स्पष्ट झाले की मोठा व्यापारधंद्यात जास्त कुशल होता व त्याला कोणाच्या मदतीची तितकी आवश्यकता नव्हती. या उलट चाकट्यालाच विष्णुगुप्ता सारख्याची जास्त गरज होती हे सिद्ध झाले. मोठा स्वतःच्या पावावर कोट्याधीस होणे शक्य होते. चाकट्याला दुसऱ्याच्या मदतीनेच कोट्याधीस होणे येईल हे दिसत. म्हणून मोठ्याने चाकट्याला आपल्या मिळकतीतला बंडा देऊन त्याची वाट मोकळी केली.”

अशा तऱ्हेने राजाचे भोग भोग होताच वेताळ प्रतापहू अदुल्लेखी व झाडाच्या फांबीला बाळून खोबकळू लागला (कल्पित)

खरा संन्यासी कोण

एक राजा होता. तो संन्यासांचा प्रार आदर करी. संन्यासी सर्वसंगपरित्याग करून ईश्वरचिन्तात आपले आमुष्य खर्ची करताना तेव्हा तोच मोठे व आदर करण्यासारखे आहेत असा संन्याशांना श्रीक मनाची लागवी हे राजाना मुळीच आवडत नव्हे म्हणून त्याने पुष्कळ विचार करून संन्यासा कोलाविले व म्हणाला— संन्याशा राज्यातल्या प्रत्येक संन्याशाचा दहादहा हजार रुपये देऊन त्यांचे दारिद्र्य नष्टीस करण्यात यावे.

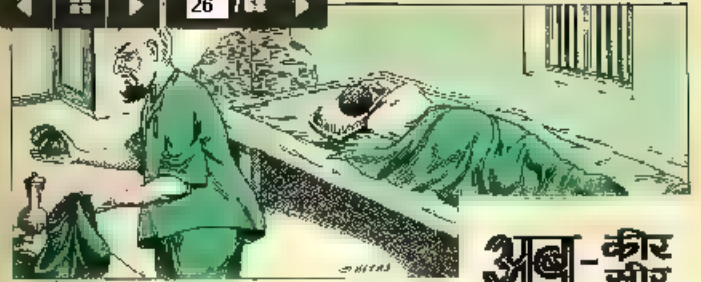
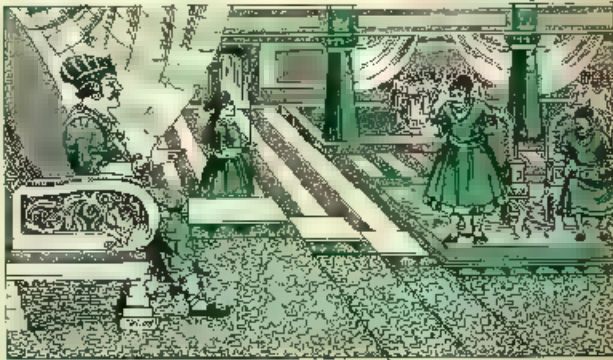
देशात संन्याशांचा काय तोंडा? प्रत्येक संन्याशांना दहा हजार रुपये दिले तर राज्याचा खजिनादेखील पुरवण्याचा नाही, हे संन्यासा कळत होते. परंतु तो उषड काहीच बोलला नाही. होकार देऊन राण बसला.

दुसऱ्या दिवशी राजाने सर बरवादास संन्यासा विचारले—“काय मो माज केजी होती त्याने खालख झाले का?”

मंत्री म्हणाला—“महाराज, क्षमा करा. मला कोणी संन्यासी घेऊनच नाही.”

राजा शक्ति होऊन मंत्र्यकडे पहात राहला.

द्वितीय महाराज! खरा संन्यासी सन चुळू लेखतो संन्यास पाचा अर्बंच सर्वस्वाचा त्याग जाहे. मग सन वेणारा मनुष्य संन्यासी कसा काय होईन?” मंत्री म्हणाला

अबू-कीर

[२]

अबू कीर व अबू सीर यांची मैत्री अशीच चाळीस दिवस निविघ्न चालू राहली. अबू कीर मंदूमी पित्त झाल्याचे सांगून पडून राही आणि अबू सीर त्याला पैसे मिळवून फुकट जेवायला आणून देई. अबू कीरची एकूण घगळ होती. अबू सीरला म्हणाय— कायपण सुंदर शहर आहे हे तुम्हे पाहिले नाहीस तर तुम्हे जिणे व्यर्थ आहे!” की अबू कीर पिशाचा विकार जास्त पाडल्याचे सांगून पडून राही.

त्या चाळीस दिवसात अबू सीरशी एका शब्दानां अबू कीर काही बोलला नाही.

एकदा अबू सीर आप्तारी पडला आणि खोलीवाहेर पडणेंदेखील त्याला अवयव झाले तरी तो घमंशाळेच्या व्यवस्थापकाचा सांगून अबू कीरच्या साण्यापिण्याची काही तरी व्यवस्था करून देवी.

काही दिवसांनी अबू सीरचा आजार वाढला तो मद्यसासारला बंधुद्ध होऊन पडून होता. अबू कीरला भुकेमुळे शोष येईना तो अथरुणावर उठून बसला त्याने खायला काही मिळेल म्हणून सर्व खोली बुनकून पाहिली. परंतु त्याला काही एक मिळाले नाही. शेवटी अबू सीरच्या कपड्यात काही आहे का, त्याने पाहिले तर त्यात त्याला बीनार ठेवले होते ती पिशाची सापडली. अबू सीरने किती मेहनत करून ते पैसे जमा करून ठेवले होते. अबू कीरने ती पैशांची पिशाची काढून आपल्या कनमडीला खोचून ठेवली. ती पिशाची उचलून नेल्यामुळे अबू सीरला काय वाटल याची त्याने फिकीर केली नाही. त्याने हळूच खोलीचे दार उघडले आणि बाहेरून काही लावून घेऊन कोठेंतरी निघून गेला तो.

बाहेर गेला तेव्हा धर्मशास्त्राच्या पाहरेकन्यान त्याला पाहिले नाही.

अबू कीर सरळ पावरोटीच्या दुकानात गेला, पोटभर खाऊन घेतले आणि कपड्यांच्या दुकानात आजून त्याने त्याला दृष्टे ते कपडे विकत घेतले नंतर ते कपडे घालून बाजारपेठेत गेला. पहात हिंडू किन्न लागला. त्या गावातलं लोक निळ्या किंवा पांढऱ्या रंगाचे कपडेच घालून हिंडत होते. दुकानातदेखील फक्त दोनच रंगाचे कपडे मिळत, त्याला एक रंगान्याचे दुकान दिसले. सर्वे होय निळ्या रंगानेच भरलेलं होते.

अबू कीरने त्या दुकानात आजून आपल्या पांढऱ्या हात कमाळ दाखविला व विचारले—

साह्य: हा हातकमाळ रंगान्याच्या कामे घ्याल? कोणता रंग चाखू घाला?"

"कां, निळा रंग आमच्याकडे दुसरा रंगच नाही. याला वीस दीनार घाने लागतील," दुकानदार म्हणाला.

"कस म्हणालत? हा एवढासा उमाल रंगवायला वीस दीनार? आमच्या गावी याला अर्धा दीनारखेळील यावा लागत नाही," अबू कीर आश्चर्याने विचारले होऊन म्हणाला.

"असतं! मग तू आपल्या देशात जाऊनच कां नाही रंगवून घेत? आमच्या देशात वीस दीनारहून कमी किमतीत होणार नाही दुकानदार म्हणाला.

"ठीक, वीस दीनारच घेतो पण तांबडा रंग दे!" अबू कीर म्हणाला.

"तांबडा रंग? तो कसा काय असतो बुवा? असा रंग असतो का?" दुकानदाराने विचारले.

तरमग हिरवा रंग दे!" अबू कीर म्हणाला.

"हिरवा रंग कसा काय असतो बुवा? मी नाही कवी ते नाव ऐकलं," दुकानदार म्हणाला.

अबू कीर एका माथून एक रंगाची नावे सांगत गेला, पण दुकानदाराला त्यातल्या एकाही रंगाचे नाव माहीत नव्हते व तो

पाहिले नव्हते. शेवटी तो म्हणाला - "कसा करा मी या एका रंगान्याच्या दुसरा रंग पाहिला नाही की त्याचे नाव ऐकले नाही कसा असतो तो रंग?"

"तरमग या निळ्या रंगान्याच्या इतर रंग देणारा कोणी ग्यारी असेल तर त्याचे नाव सांग" अबू कीर म्हणाला.

"मा गावात रंगान्यांची चालीत दुकाने आहेत. आम्ही सर्वांनी आमची एक समिती नेमली आहे, आम्हीला सोडून इतर कोणी रंगान्याचे काम या गावात करणार नाही असे आम्ही ठरविले आहे. आम्ही हा धंदा पिढ्यान् पिढ्या करीत आलो आहो आम्ही धंदा इतर कोणाला शिकवीत नाही आम्ही फक्त निळा रंगच घेतो, आमच्या देशात लोक फक्त पांढरा व निळा रंगच आपल्यात. दुकानदार म्हणाला.

ते ऐकून अबू कीर म्हणाला—"हे महा, मी स्वतः एक रंगारी आहे. मला आपल्या दुकानात नोकरी दे. कपड्याला निरनिराळं रंग देण्याची कला मी तुला शिकवीन, तुला इतर रंगान्यापेक्षा पुष्कळ जास्त पैसे मिळू लागतील थोडक्याच विचारांत तू फार मोठा श्रीमंत होशील."

"आम्ही नव्या लोकांना कसामावर ठेवीत नाही," दुकानदार म्हणाला.

बाबोबा

"मीच एक दुकान काढणं तर?" अबू कीरने त्याला विचारलं.

"ते तर अशक्यच! तुला ते शक्य होणार नाही. तू नेवे दुकान काढलेस तर तुझ्यावर मोठेच संकट ओढवेल?" दुकानदार म्हणाला.

अबू कीर तेथून निघाला तो आगजी अनेक दुकानदारांना जाऊन भेटला. पण कोणी त्याला कसामावर ठेवून घ्यायला तयार झाला नाही. शेवटी रंगान्याच्या समितीच्या अध्यक्षाला तो भेटला.

"मी काय करू बुवा? नव्या माणसाला आमच्या धंद्यात घेणे आमच्या नियमाविरुद्ध आहे," अध्यक्ष म्हणाला.

दुकानाबाहेर बाळस टाकले ते कपडे उगहा पाहून पाहण्यासवे डोळ दिपून गेले

ते दृश्य पाहण्यासाठी सर्वे अह्नर कोटल दुकानासमोर फार मोठी पदी जमा झाली रंगारी आपापकी वुगणे बंद करून हे विचित्र रंग पाहण्याला पावले. बायका मुले चित्र विचित्र रंग पाहून भुरळून गेली. लोक रंगांची नावे विचारू लागले. अर्थकाळा बापल्यासाठी त्यातला एखादा रंग निवडून कपडे रंगवायला टाकावे असे वाटू लागले

लोकांच्या तोंडी अंबू कीरच्या निर- निराळ्या रंगाचे बणेत ऐकून सुलतान स्वतः कुकन पहायला आला. कुकनासमोर जन्तान समकपादे रंग पाहून सुलतान थक्क होऊन पहात उभा राहिला. अशा कसबी कर्तव्यगर रंगार्याचे कौतुक कसे करावे हेच सुलतानाला कळना. सुलतानाने आपल्या बजिराला घोंड्यावरून उतरायला सांगून त्या घोंड्या- वर अंबू कीरला बसायला सांगितले. त्या- नंतर निरनिराळ्या रंगाचे कपडे निवडून घेऊन अंबू कीरला वरोवर घेऊन आपल्या

महालाने निवडून घेतले. पुढे तो रंग पुकळून सोन देऊन काही विंदाप अधिकार बहाल केले. अंबू कीरच्या निरोप दिल्यावर सुलतानाने उत्तमोत्तम रंगाने कापड निवडून स्वतःसाठी, बजिरांसाठी व दरबारी अधिका- र्यासाठी पोशाक करवून घ्यायला हुकूम दिला. नंतर एक हुंकार ठाणे रंगविण्यासाठी अंबू कीरकडे पाठवून दिली

हळूहळू शहरातल्या सर्व जहागीरदार व दरबारी लोकांच्या अंतःपुराणील स्त्रियांनी आपले कपडे अंबू कीरकडे रंगवायला पाठविले. शहरातल्या लोकांचे रंगरूपच बदलले. काही विवसांनी रंगरी जंबू कीर गावातला सर्वात श्रीमंत नागरिक झाला, गावातल्या चाळीस रंगारी कुटुंबांनी अंबू कीरची क्षमा मागितली आणि त्यांचा भोक्ता मिळण देण्याची विनंती केली. पण अंबू कीरने आपल्याच धर्मेडीत सर्वांचा अपमान करून सर्वांना हाकवून लावले. पण शहरात जिकडे पहावे तिकडे नवनवे रंग दृष्टीस पडू लागले (कमशा)

विचित्र घटना

मणिपूरचा राजा चंद्रसेन याच्या एकुलत्या

एका मुलीचे नाव चंद्रमुखी होते. लहानपणीच चंद्रमुखीची आई वारली म्हणून राजालाच मुलीचे कौटुकितुक करावे लागे. ती मुलगी असजशी मोठी होऊ लागली, राजा तिच्या लग्नाची स्वयं पाहू लागला. मुलगी निरनिराळ्या कलात प्रवीण होती. राजाने मुलीच्या लग्नासाठी तयारी सुरू केली व योग्य वर शोधू लागला. पण मुलगी लग्नाला तयार नव्हती.

चंद्रमुखी आपल्या मैत्रिणींवर नेहमी जिकारीला जात असे. एकदा शिकार खेळत असता ती एकरीस हून निघून गेली आणि तिच्या मैत्रिणी व दासदासी तिच्या हुडकन भागे कोठे तरी राहून गेले. रवांता पुकळ होयले, परंतु त्यांना चंद्रमुखी कोठे दिसली नाही. कदाचित ती कोठे तरी हिंस जना बराकडा लावडीत सापडून प्राणस मुकली

असेल अशी मनाची निराशा करून घेऊन सर्व राजमांणीला परतले आणि ते श्रतमान राजाला जाऊन सांगितले

परंतु चंद्रमुखी त्या सर्वांच्या आधी घरी पांचवी होती आणि काळोख पडण्यापूर्वीच आपल्या खोलीत जाऊन विश्रांती घेत पडली होती. जगाडण्यापूर्वी कोणी तिला उठवू नये असे तिने सर्वांना सांगून ठेवले होते. त्या दिवसापासून राजकुमारी विवि- दन बावू लागली होती परंतु काणाला त्याचे कारण माग कळले नाही. दररोज सकाळी ती तुरपाळामुदीस आपल्या खोलीत जाई आणि छान उज्यादल्यावर उठून बाहेर येई

आता माग मुलीचे लग्न बघकर उरकून टाकल पाहिजे असे राजाला वाटू लागले. राजकन्या पण त्या माग्रेस कबूल झाली. राजाने आनंदाने राजकन्याच्या स्वयंवराची

व्यवस्था केली. राजकुमारीचा सुंदर हाती. म्हणून तिला राजकुमारीपेढून मागण्यापण थक लागल्या स्थयंशरासाठी राजकुमारीची गर्दी मणिपूरला जमा झाली.

ठरल्या वेळी चंद्रमुखी घृगट तोंडावर ओढून हातात वरमाळ घेऊन स्वयंवर मंडपात आली. तिने कोणत्याही राजकुमारीकडे लक्षपूर्वक पाहिले नाही. पुढे जात जात एका जागी ती एकदम थांबली आणि एका राजकुमारीच्या गळ्यावर वरमाळा घालून अंतःपुरात निघून गेली. तांपर्यंत सूर्यास्त झालेला होता.

राजकुमारीचे ते विचित्र वागणे पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटले. असले स्वयंवर

संपलं होते, म्हणून त्याच्या गळ्यावर वरमाळा पडली होती त्या वेदी रात्राचा युवराज चक्रसेन एकदा मंडपात बसून राहिला आणि इतर राजकुमार उठून निघून गेले. युवराज चक्रसेनाने त्या विवशी चंद्रसेन राजाचे आतिथ्य स्वीकारले. दुसऱ्या दिवशी राजा चंद्रसेनने आपल्या भावी जांवयाची तलवार ठेवून घेऊन त्याला आवरपूर्वक त्याच्या बरोबर आलेल्या नोकरांबरोबर वंदी राज्यात पाठवून दिले. मणिपुर राज्यात तलवारी बरोबर लेगन करून देण्याचा प्रथात होता.

त्यानंतर चंद्रमुखी व चक्रसेनची तलवार यांचा सुसुहृतांवर चाढामाढाने विवाह समारंभ झाला. विवाह झाल्यानंतर मुळां चंद्रमुखीच्या वागण्यात काही करक पडला नाही. महिनाभर आपल्या मूलीला आपल्या राज्यावर ठेवून घेऊन एका शुभसुहृतांवर चंद्रसेन राजाने आपल्या भुलीला वासदासी बरोबर सासरी पाठविले.

चंद्रमुखी ज्या दिवशी वेदीच्या राजधानीत पोचली तेव्हा तिच्या स्वामनाची फार उत्तम तयारी केली होती. त्या दिवशी युवराजाची पहिली अंतःपुरात होती परंतु चंद्रमुखी सूर्यास्तापूर्वीच उठून घेऊन आपल्या दासीबरोबर संपादनात

निघून गेली. आणि काळरात्र पडल्यामुळे सर्वांना बाहेर पाठवून देऊन ती बोलीत एकटीच राहिली.

चक्रसेन दोन शहरात उलटल्यावर शयनभूतात गेला. पण तेथे चंद्रमुखी नव्हती. त्याची बायका एक अपूर्वसुंदरी असल्याचे त्याने ऐकले होते परंतु त्याने तिला स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले मात्र नव्हते. तेथे आपल्या बायकांला व पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. त्याने जवळची करून पाहिली, पण कोणीच समाधानकारक उत्तर देऊ शकले नाही. तेव्हा माग त्याचा काळजी वाटली आणि थोडी निराशा पण वाटली. सर्व राजवाडा हुडकून पाहिला पण ती कोठे सापडली नाही.

चक्रसेन त्या दिवशी रात्री आपल्या बायकांच्या सोप्या घोंड्यावर बसून निघाला. राजधानीबाहेर पडल्यावर चांद-ध्यान त्याला एक म्हातारी दिसली. त्याने जवळ जाऊन म्हातारीला विचारले 'आजी, तुम्ही डकडून एखाद्या तरुण स्त्रीला जाताना पाहिले का?'

म्हातारी बोवातस्थ ताडत काही तरी बडबडत म्हणाली 'तू कोण रे दाळ? काय पाहिले तुला?'

चक्रसेनने तिच्या बडबडली गळट मागितली. नव्हती म्हणाली 'बरोबर तीच

मुलगी असणार, योड्या वेळपूर्वीच डकडून पळत गेलेली विसली कां बर पळाली? विचित्रच बाई मला तू धोंड्यावर बसवून घेतलेस तर दांघ मिळून सोपता येईल.'

दांघ घोंड्यावर बसून वराच वेळ चंद्रमुखीला शोधित राहून दोघ दमून गेले, पण चंद्रमुखी त्यांना सापडली नाही.

बाळ आणि बरेच दूर आलो 'यांड्या वळाने उजाडल जायत या शाड्यालाही थोडी विश्रंती वळ पा.' म्हातारी म्हणाली 'तापयंत अंधूक चांदण होते ते देखील उरल नव्हते व चांगला काळीस पडला होता म्हणून चक्रसेन म्हातारीच्या सल्ल्याप्रमाणे एका शाड्याला शोधला

दुसऱ्या दिवशी त्याची शोष मोडली तेव्हा त्याला म्हातारी कोठे दिसली नाही उठून ती आजूबाजूला पहाऊन घोडा फिरला. त्याला एका जागी एक मोठा दिसला त्याच्या काठी एक शोषही होती शोषही-समोर एक स्त्री उभी होती ती म्हातारी नव्हती एक तरुण व सुंदर स्त्री होती परंतु तिचे कपडे म्हातारीच्या कपड्यांसारखेच दिसत होते

“बाई, तुम्ही कोण? मने तुम्हाला म्हातऱ्या आज्ञा दितऱ्या का?” बकलेनाने त्या स्त्रीला विचारले

“मात मात बंदा आहे ती म्हातारी माझी बाजीब असेल. ती एक बाहुगारीन आहे ती कदाचित् दमस्वरी किंवा भुळ्या

बाणायला मला असेल आम्ही माघी मात मोपडीत राहतो. ती बाई म्हातारी

बकलेनच्या मनात त्या तरुण स्त्रीला सोडून बाणाची इच्छा होती. त्याला त्या स्त्रीची मोठ वाटा होती ती बराच वेळ तिच्याशी बोळत बसला आणि त्या शोपडीतच राहिला. तीमुळां बोकळेपणी स्वऱ्याची बोकली. मनर तिला आपली जाठबल म्हणून उंगडी देऊन पुन्हा भंडार्याचे बचन देऊन आपल्या राजबाइपास परत गेला.

बकलेनच्या आईबहिनांनी चद्रमुलीचा पुकळ शोध केला. परंतु बराच शोध केल्यानंतर भुळ्या जेव्हा ती आपली नाही तेव्हा मात तिला शोध करणे पुकट समजून व पुढे दिसली तरी बून म्हणून तिला

न स्वऱ्याच्यान त्यांनी हेमचन चद्रमेन दररोज बंदाकडे जाऊ लागला व बंदा-काळपर्वत तिच्याकडे राहून बरी परत नेऊ लागला. हळूहळू बकलेनच्या मनात बाणाचीच बोलत बसावेत वाटू लागले एक घटका-भरदेखील तिला सोडून राहून त्याला अशक्य वाटू लागले

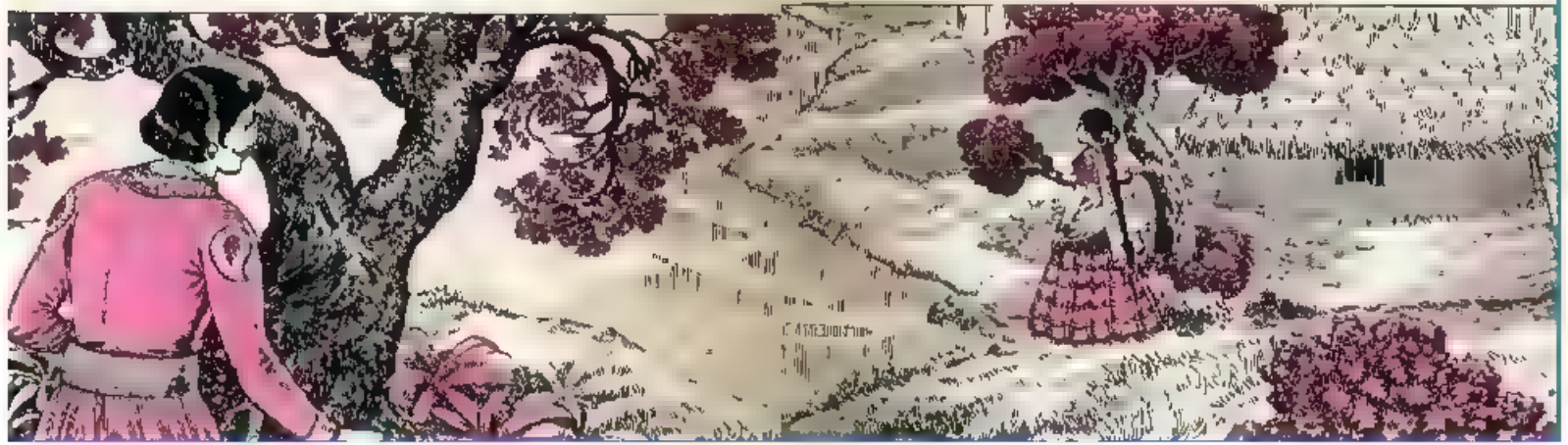
एक दिवशी तो बंदाला म्हणाला-“तू बाणाबरोबर भल जायना बरेच काय करून घऊ माझ्या आईबहिनांची संमती मी मिळवून घेईन”

“परंतु हे आतांच शक्य होणार नाही एक दिवशी माझी आज्ञा मला सोडून जाईल. त्याला फार दिवस लावणार नाहीन तेव्हा मी आपल्याबरोबर अशक्य घेईन. जायना

बाणबे विवाहानं वट झालोच आही आणाली काही काळ बीर बरा” बंदा म्हणाली बंदा भरोबर होती व हळूहळू तिला नवऱ्या महितापण लागला. तेव्हा बकलेन म्हणाला-“वा ठिकाणी तुला बाळंतपणात फार त्रास होईल म्हणून तू माझ्याबरोबर बरा मी तुझ्या बाळंतपणाची मने व्यवस्था करून देतो”

परंतु बंदा त्या मोघीत तयार झाली नाही

‘बर तर ती पुण्या वसतीला रुईन होती बरी पाठबुद देतो दिवात ही गोष्ट तरो तू मान्य कर.” बकलेन म्हणाला बंदा त्या गोष्टीस देखील कबूल झाली नाही. ती म्हणाली-“तुम्ही कोणाला इकडे

घऊन वळ नका. मागीर आजी शंभर सुदृशी-
दासींच्या हाखी अहि. म्हणून तुम्ही
माझ्या वाळतपणाची घुळीच काढनी
कड नका."

चक्रसेन दररोज यऊन चपाची चवकरी
कल्ल जाई. एक दिवशी रात्री त्याला
मुळीच होप आली माहीं त्याला त्या
दिवशी सकाळ वाटू लागली की त्या रात्री
शेफा नक्कीच वाळत झाला. त्या वेळी
आपण जवळ असावे असे त्याला वाटत
हाते. म्हणून तो चपाची एक मेथीण
माकरी मळाची होती तिला बरोबर घऊन
कोणाला काही मायितल्याशिवाय चपाच्या
होपडीजवळ आला.

Fullscreen

127

36

एकू यन होना चक्रसेनने चंगला मदत
करण्यासाठी माव्हीला आत पाठवून दिले.
मालनी आत गेली खरी, परंतु दुसऱ्या क्षणा
मोठ्याने ओरडत बाहेर आली. चक्रसेन
चाचरला त्याने जात जाऊन जे दृश्य पाहिले
त्यामुळे तो आश्चर्य चकितच झाला.

झोपडीत कण्हणारी स्त्री चंपा तसून
म्हातारी आजी होती. ते दृश्य पाहून
चक्रसेनाला घरी येईलमे वाटले त्याने
म्हातारीला विचारले- 'बाजी, ह काय?'
बाण चंपा कोठ आहे?'

कड सोसत नव्हत्या म्हणून म्हातारी
कण्हतच म्हणाली- 'मला मदतीला कोणी
आले तर हवे आहे, मालतीला आत पाठवा

नाझलावाने चक्रसेन बाहेर आला व
त्याने मालतीला आत पाठविले. परंतु
चक्रसेनाच्या सवात सकाळ आली की म्हा-
तारीला मालतीचे नाव कसे कळले?

मालती आत पोचल्यावर भोडपाच
वेळाने म्हातारी वाळत झाली व तिच्या
एक मुदर मळग झाला आणि त्यानंतर
भोडपाच वेळाने ती म्हातारी एक तरुण
स्त्री झाली.

'चंद्रमुखी, तू?' मालती आरडावी
बाहेर चक्रसेनाला ते एकू आले. त्याने आत
जाऊन चपाळा व मूलाला पाहिले.

आवावा

म्हातारी कोठ आहे?' चक्रसेन विचारले.

'मीच ती म्हातारी मीच चंपा. घुळून
एक अपराध आत्म्या हातून घडला. 'बाप
होना म्हणून मला हे सर्व कष्ट सहन करावे
लागले. या मुलाच्या जन्माबरोबर मी
शापमुक्त झाले.' असे सांगून चंद्रमुखीने
आपली पूर्वकथा सांगितली म्हणाली,

'मी त्या दिवशी शिकारीला येले होते
वेव्हा एकटीच एका निजेन स्थानी जाऊन
पडल. सर्व बरोबरच लोक माझे राहून
बले. एका झाडीबाड मला दुरगासारखे
काही तरी दिसले. मी बाण मारला, तो
एका ऋषीला जाऊन लागला. त्या ऋषीने
मला शाप दिला की 'म्हातारी हो.' मी
त्याच्या पाया पडून क्षमा मागितली व शाप
परत घेण्यास विनंती केली ऋषीने शाप
परत न घेत एवढेच मागितले की एक
मुलगा होईपर्यंत सलग दिवसां ताण्य व
गती म्हातारपण राहिल म्हणून मी रात्री
कोणाला भेटत नसे मी लमाला कळू
झाला.

झाले ते देखील शापमुक्ति व्हावी म्हणून
आतां माझ होणारे पति कोण हा माझ्या-
समोर प्रस्न होता. परंतु विवाह झाल्याने
प्रदेन सुटेल असे नव्हते रात्रीच्या वेळी
मी म्हातारी होऊन आपल्यासमोर कशी
काय दणार? आश्चर्या तुमची त्या
दिवशी रात्री भेट झाली व तुम्ही मला
दररोज दिवसां भेटायला येत होता
मला एक वर्षभर एकटीने रहावे लागले
पण दिवसां तुमचा सहवास लाभल्याने मी
ते कष्ट सहन केले व मला पुनर्प्राप्ती पण
झाली.' चंद्रमुखीने असे सांगून आपली
गाष्ट संपविली.

चंद्रमुखीची पूर्व कथा ऐकल्यावर चक्र-
सेनाने तिचे शापमुक्त झाल्याबद्दल अभिनंदन
केले. तो आपल्या बायकोला व मुलाला
राजधानीत घेऊन गेला. चंद्रमुखीने आपली
पूर्व कथा व पतीची भेट कशी झाली हे
आपल्या आईवडिलांना सांगितले. पुढे
चक्रसेन व चंद्रमुखीचा संसार सुखाचा
कोणाला भेटत नसे मी लमाला कळू
झाला.

थोरपणाची ओळख

एक राजा त्रिकारीला येथु अंस्ता देवून भागून एका झाडाखाली विश्रान्ति घेण्यासाठी बसला होता. त्याचा लहान लागली होती म्हणून त्याने नोकशेजा पाणी आणायला सांगितले. नोकर पाणी आणायला गेला तेव्हा त्याला एक विहिरी दिसली. परंतु पाणी काढायला विहिरीवर दोरी नव्हती. विहिरीपासून जवळच एका झोपडोस एक ओंघळा साधू रहात असे त्यानपाकडे जाऊन कोकर म्हणाला-“ए दोनड्यार, तुम्याजवळची दोरी वे विहिरीसुद्ध पाणी काढायला.”

साधू म्हणाला-“साहजाजवळ दोरी नाही.”

तेव्हा राजाने आपल्या संकाला साधूकडे पाठविले त्यान जाऊन साधूला विचारले बंराणीतुका, तुमच्याजवळ शक्तीच दोरी आहे, तेवढी मना ला. विहिरीतून पाणी काढून आल्यावर परत येईन.”

पण साधू म्हणाला-“माझ्याजवळ जागा खरच दोरी नाही.”

आता राजा स्वतः सोयशीलपणाने गेला आणि साधूला म्हणाला-“योगिराज! त्हाजने माहा जीव कासावीस जाण आहे. पाणी काढायला जरा दोरी दे. अकाय का?”

महाराज, मी आपल्याला पाणीच प्यायला गेलो थोका! असे सांगून साधू पाणी पेरून गेला.

राजाने चकित होऊन विचारले-“योगिराज! तो राजा आहे हे आपल्याला कम काय कळते?”

साधू म्हणाला-“महाराज थोरपणाची ओळख मागल्याला हीचपणाचकन कळते!”

धाडसाचे फळ

एका गावी एक ब्राह्मण राहात असे त्या गावी कोणाचा अंत्यसंस्कार असे तेव्हा लोक त्याच ब्राह्मणाला बोलावीत अंत्यसंस्कारासारख्या अशुभ कार्याला कोणी भट यापला तयार नसे कोणी अपघाताने मरो, आत्महत्या करून मरो, की कोणी झाल्याने मरो अशा लोकांच्या अंत्यसंस्कारालावेळीच तोच ब्राह्मण जाई. मेलेला मनुष्य भूत होऊन मानवर बसतो, असे इतर भरांना वाटे परंतु हा ब्राह्मण असल्या खुब्या समजुतीकडे कधीच लक्ष वेत नसे म्हणून शंभारच्या गावाहूनसुद्धा लोक त्यालाच बोलावीत.

एकदा त्या ब्राह्मणाला त्याच्या गावापासून तीन चार कोस दूरच्या गावी जाणे लागले होते. तो आपले काम संपवून परत आपल्या गावी जायला निघाला तोंघेत काळोख पडू लागला होता.

गावकऱ्यांनी त्याला अनेक प्रकारे समजावून सांगितले की तुम्ही अशेळी जाऊ नका रात्रभर आमच्याच गावी रहा व उवाडल्यावर आपल्या गावी जा.

परंतु तो ब्राह्मण म्हणाला-“कशाला हो, एकदोन तासात मी आपल्या गावी जाऊन पोचेल.”

‘आम्ही उगाच सांगत नाही, लोक सांगतात की तुमच्या व आमच्या गावांच्या मध्ये जे स्मशान आहे त्यात भुते आहेत चाकी आरबी घेतात आणि उगान मास देतात’ गावकरी म्हणाले.

ब्राह्मण मोठयाने हुसला व म्हणाला-“भूत प्रेत म्हणता? मला त्यांच्याशी काय करायचे आहे? मला रात्री बरी पोचलेच पाहिजे” असे सांगून ब्राह्मण निघाला.

आकाश निरभ्र होते व वृथासारखे शुभ वांघणे पडले होते. म्हणून ब्राह्मण

बेफिकोरपणे बालत होता. अर्धो वाटवर त्याला एक झोपड दिसलं. पहिल्यानं त्याला वाटलं झोपडीत कोणी तरी रहाय बसतये, परंतु बाहेरच झोपडीच्या साबलीत एक म्त्री उभी असलेली दिसली ती पाठमोरी उभी होती म्हणून तो किंवा ती कोणी जवळ येईपर्यंत काही बोलला नाही. ब्राह्मणाला वाटले, ही बाई आपल्या नवऱ्याची किंवा साधूची आंकुत पळून आली असावी उजाडण्यापूर्वी नदीत किंवा विहिरीत जीव देईल असा आत्महत्या करणाऱ्या स्त्रियांचा दाहसंस्कार भी करविला आहे. या बाईची समजूत घालून दिल्या दृष्ट्या घरी पोचले केले पाहिजे

म्हणाला-“कोण हो बाई तुम्ही? रात्रीच्या वेळी हा निजेनं बरण्यात तुम्ही एकट्या कसा काय? तुम्हांला काही दुस कष्ट असेल तर सांगा मी कोणाला काही सांगणार नाही तुम्हांला पाहिजे तर तुमच्या घरपर्यंत येऊन पोचवीन.”

ती बाई अशीच त्याचीच उभी होती, परंतु जरा रागाच्या आकाशात म्हणाली-“इतरांच्या भावगडीत पडायला कोण रे तू? आल्या वाटने निघून जा.”

त्याला वाटले की ती बाई बाडी वट्टी व भोळखोर दिसत आहे म्हणून म्हणाला-“अहो, पण असा रागावला को? तुम्हांला अवेळी रात्री या रानात सोडून पायला मी नाही तयार. निदान कोणत्या नादच्या तुम्ही, एवढं तरी सांगाल? नाही तर नाव तरी? नाव सांगायचे नसेल तर आपल्या घरचा पत्ता तरी? म्हणजे त्यांना जाऊन कळविता येईल. ते लोक येऊन तुम्हाला बोलावून घेऊन जातील.”

“तुला मी थोडक्यात सांगितले ते तुला पटले नाही व तू आपल्या वाटने गेला नाहीस बरे तर मी तुझ्याच अंगात झिरते” असे म्हणत ती तांड फिरवून उभी राहली. तिचा थंयकर चेहरा पाहून ब्राह्मणाने ती कोणी तरी पिशाचीण असणार हे ओळखले.

परंतु ती बोट म्हणून गावान प्रसिद्ध होना आपला धोडपणा खरा ठरविण्यासाठी तो स्वतःला सायबून म्हणाला-“माझ्या अंगात प्रवेश करणार? पाहतो कशी झिरनेस ती मी याच गोष्टीची वाट पहात होती, सिल्वेक विचारावातून.”

पिशाचीणीन आपलं केस सोडून हाटलं व नीभ बाहेर काडून उभी राहली

ब्राह्मण मुळीच म्याला नाही तो त्या पिशाचीणीला म्हणाला-“भुनाप्रेतांच्या याहून मोठमोठ्या जिभा मी पाहिल्या आहेत तमजले?”

ते ऐकून पिशाचीण लाजल्यासारखी होऊन आपली जीभ अंत ओडून घेऊन वोंडा नाकातून रक्त पाळू लागली.

‘हे बघ माझ्याजवळ तुझ्या गमजा नाही चालायच्या तुझ्यातून जास्त रक्त सांडणारत्या प्रेतांना व भुतांना मी पाहिलं आहे व त्यांची खोड सोडली आहे व काय तरी पूर्व पिशाचीण दिसते आहेस.’ ब्राह्मण म्हणाला

ती निरास होऊन म्हणाली-“बर तर, मी तुम्हांला खरे काय ते सांगते मला या सर्वांचा क्षिणकाचा अनुभव नाही कायच आत्महत्या करून मी भूत झाले आहे पण ही आत्महत्या केलावर व भूत झाल्यावर

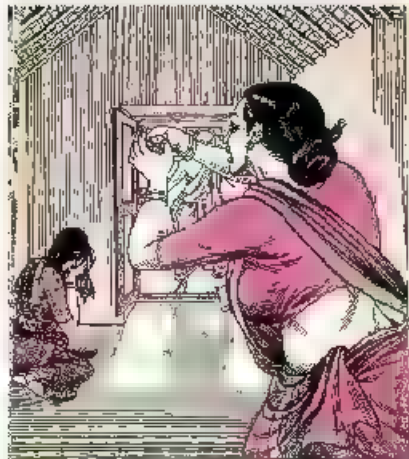

काय करायचे याचा मी विचार करीत होते तुम्ही आपल्या वाटने निघून गेलात तर मी निश्चितपणे विचार करून काही तरी ठरवीन

ब्राह्मणाला आत्महत्या करणाऱ्या त्या बाईची दया आली. उचळपणे त्या पिशाचीच्या दुखाविषयी सहानुभूति दाखवित तो म्हणाला-“अहो, मी आजपर्यंत जिवंत भूत पाहिले नाही ती बाई कोण हो?”

‘अमोर ते गाव दिसते आहे ना त्या बावातेला एक सुतार आहे मिचा नवरा’ मिशाचीण म्हणाली.

“ओहो पण असा कोणता प्रसंग आला सिल्वेवर?” ब्राह्मणाने विचारले.

“ती सासू आहे ना कंदाशीण तिच्या-
मुळे तर मिला ‘मकी जीन’ झाले होते’
पिशाचिण म्हणाली.

‘नाही तर काय जे व्हायचे ते सग-
कडून तर होते?’ ब्राह्मणाने विचारले.

‘तुम्ही हे काय म्हणता? मी समजून
उभयत्र एक मुक्ति भोजनी आहे’ पिशा-
चिण म्हणाली.

‘भग तुला वाटते की तुम्ही मुक्ति
यशस्वी होईल?’ ब्राह्मणाने विचारले.

“उद्यां सासूचे उभोपण झत आहे. एक
टोपलेभरून केळी आणून ठेवली आहेत
सौभाग्यवती स्त्रियांना बोलावून हळदी-
कुंकवाबरोबर पानकुपारी व फळे द्यायची

केळ्यांचे टोपले वर माळघावर लपवून
ठेवणार आहे. तेव्हां सासू आपल्या सुनंला
शिब्या देईल व मारहाण करील त्या वेळी
ती विचादी सुन जिवांना कंदाळा वाटून
आत्महत्या करील” असे सांगून त्या पिशा-
चिणीने तिच्या सभातलं मुपित सांगून
टाकले.

ब्राह्मणाने मसतल्या मसत त्या पिशा-
चिणीला शिस्वा बित्वा परंतु उचळ
म्हणाला-“छान, काय पण गंमत करणार
आहेस तू? बरं पण मला आता जेले
पाहिजे फार उशीर झाला, घरी जायला”
असे सांगून ब्राह्मण निघाला.

ब्राह्मणाने जरी शेवटाने साऊन पिऊन
थेवले आणि झोपला. उडाडल्यावर दुसऱ्या
दिवशी पिशाचिणीने सांगितले होते त्या
शाबी निशाला सुताच्या घराजकळ तो
पोचला त्याच वेळी त्याला घरातून ओरडा
संजू झाला.

त्याने भात जाऊन पाहिले सासू रागा-
वून सुनेला धाकत होती आणि सुन
कोपण्यात बसून रडत होती त्याने विचारले-
“काय हो, काय झाले काय असे?”

“अहो भटजी, काय सांगू हात टेकले
या सुनेसमोर! मी केळ्यांचे टोपले येथे
ठेवले होते ते रात्रीच्या रात्री नाहीसे झाले.

बांदोबा

टाकली आता, तुम्हीक सांडा, हे किती
दिवस पहात रहायचे?” सासू म्हणाली.

“अहो ताई, तुम्ही उगीच सुनेला रागा-
वतां आहां. फळांचे टोपले वर माळघावर
आहे. पहा वर!” ब्राह्मण म्हणाला.

“अहो भटजी, पण वर ते जाईलच
कसे? मी खाली ठेवले होते टोपले? हिनेच
वर ठेवले असेल किंवा ठेविलेले असेल”
असे म्हणत सासूने सुनेकडे जरा करड्या
नजरेने पाहिले.

“पश्ल्याने तुम्ही वर बघून पहा तर
निदान मी म्हटलं ते खरे आहे की नाही,
मला तरी कळेल.” ब्राह्मण म्हणाला.

वर बघून वाहल्यावर माळघावर टोपले
सांपडले. “तरमग ते मृत म्हणाले ते खरे
झाले.” ब्राह्मण चकित होऊन म्हणाला.

‘मृत म्हणाले? ते कसे काय?’ सासूने
विचारले.

ब्राह्मणाने तो त्या पिशाचिणीला बसा
भेटला व तिच्याकडून त्याला त्या मृत-
आत्म्या गांभी निघून घेतला.

टकीची कथा कधी कळली हे सांगितलं
ब्राह्मणाच्या बीटपणाचे सासूला आश्चर्य
वाटले आणि सुन रडतारडता एकदम हसू
लागली.

तेव्हां ब्राह्मण सासूला म्हणाला-“हे
पहा ताई! उगाच सुनेवर असे रागावू नये.
उद्यां या सुनेने आत्महत्या केली असती
आणि येऊन तुमच्या मानगुटीला बसली
असती म्हणजे? यापुढे तरी नीट वागवा
सुनंला. नाहीतर आज ‘ना उद्यां त्या
पिशाचिणीने केले ते होईल व तुम्हांला
पश्चात्ताप करावा लागेल”

सासूने सुनेला म्हटले-“मुली! आज
पर्यंत केव्हा त्या चुकांबद्दल कान धरते
पण यापुढे असे मी कधी काही करणार
नाही. तू चांदोवा’ आणून या म्हणालीस
तर ती सुद्धा आणून देऊन तुझे लाड
पुरवीन”

बाता या सुनंला सासूकडून काही नमस
होणार नाही हे पाहून ब्राह्मण निश्चितपणे
आपल्या गांभी निघून घेतला.

नोकर कोणाचा?

एकादा वकनार बांधवाच्या विरबलबरोबर फिरायला गेला असता एका भव्हात बांबी लावलेली दिसली. बांधवांचा रंग बदलाला ह्या डोक्यात भरला म्हणाला "कितो सुंदर बांबी आहेत."

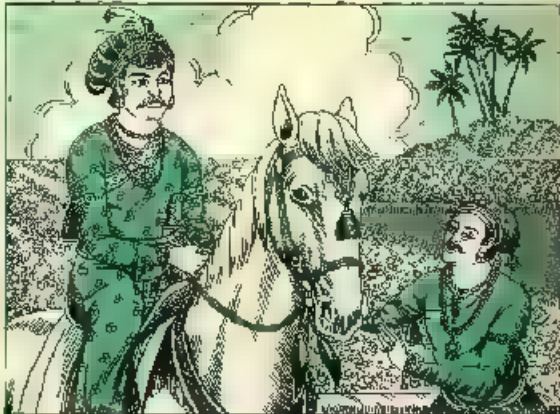
"हो, सरकार! बांबी म्हणजे भाग्याचा राजा आहे" विरबल म्हणाला.

"बांबी दिसायला कसली भव्हात पण चवीला काही चरीच-तुरट चावीली सरा पिवली असे इतक्या बिद्या विषयतात की खाणे कठीण!" बावबाह म्हणाला.

"हो सरकार बांधवांची पाजी तळेलीला वातूळ म्हणून आजारपणात येथे रुकीय पण म्हणून बांबी खाऊ वेत नाहीत दुसऱ्या भाग्या फाव जगात कमी आहेत त्या पत्करल्या!" विरबल म्हणाला.

"बरे आता तर तू बांधवांची बाधाणभो करीक होतस? आणि सातों विरबल कोन्तो आहेत?" सकवाराने कवित होऊन विचारले.

"सरकार, मी बांधवांचा नोकर नाही, भागला नोकर आहे" विरबल म्हणाला.

कायपण जोड उत्तर

एका गावी एका तलावाच्या काठी एक प्रश्नाचे उत्तर मिळाले तरच त्याला जैन म्हत्तारी सोपडी बांधून रहात असे. पण, असे त्याला वाटू लागले.

तिथी एक तळण मुलगा होता उत्तारच्या- मुळ म्हत्तारीला काम होत नव्हते, म्हणून तो काम करीत नसे. परंतु तिथी मुलगा बांगला बडभाकट होता. तो खूप मेहनत करीत असे, तरी त्याची गरीबी कमी नव्हत्याच्या ऐकजी राहतच गेली.

मुलगा खंडावर धोत घेई मेहनत करून चांगले पीक काढी. परंतु खंड हिल्यावर वयाच्या शेवटी त्याच्याकडे फारच थोडे धान्य उरे म्हणून शेतांना अर्धशेटी दिवस काढावे लागत तो विचार करू लागला, मी इतकी मेहनत रात्रदिवस करतो, पण आपली गरीबी जाण्याचे नाच पेटत नाही. असे का? परंतु त्याच्या प्रश्नाचे उत्तर कधी त्याला मिळाले नाही. हळूहळू तोच प्रश्न उचलून पुढे आला आणि जून त्याला त्याच्या मनात सारखा बोटू लागला त्या

त्याच मुनाराला त्याला कोणी सांगिले की गावाच्या पवित्रमेकडील डूर डोंगराला प्रदेसास एक तामू येऊन राहू लागला आहे त्याला ज्योतिष शास्त्राची जगली माहिती आहे कोणी विचारलेल्या प्रश्नाचे बरोबर व समाधानकारक उत्तर तो देतो, म्हणून त्या साधूकडे जाऊन आपल्या प्रश्नाचे उत्तर विचारून घेण्याचे त्याने ठरविले तो आपल्या आईला मनातली गोष्ट सांगून तो डोंगर चढू लागला.

सात दिवस पायी प्रयास केल्यावर त्याला रस्त्याच्या बाजूला एक सोपडी चिन्ही. त्याने जवळ जाऊन सोपडीचे दार बाजवून पाहिले. एक म्हातारी वार्ड दार उघडून पुढे आली आणि जून त्याला विचारले-"कोण रे बाबा तू? कोडून

आलस, काय पाहिजे तुला?" त्याने सरे ते कारण सांगितले

म्हातारीने त्या मुलाला जेवायला बाहेल आणि त्याला लोपायला जागा वगैरे दाखविली. दुसऱ्या दिवशी उठल्यावर ती त्याला म्हणाली- 'मुला, तू आपला प्रश्न विचार-शील तेव्हा मी सांगते, तोमुढा प्रश्न विचार आणि त्याचे उत्तर मला येऊन सांग. माझी मुलगी फार सुंदर आहे. पण ती कधी बोलत नाही. तिचा मुकेंपणा कसा जाईल हे विचार त्या साधूला.

"बर, मी या प्रस्नाचे उत्तर विचारून येऊन सांवेन." मुलगा म्हणाला आणि पुढे निघाला.

ता एक अठरावड मर चालत राहू पाहिले. दमून गेला. रस्त्याच्या बाजूला एक घर झाले. त्याने त्याचे दार बाजविले. एका म्हाताऱ्याने दार उघडून त्याला आत बोलावून खायला प्यायला दिले आणि प्रेम्त्याचे कारण विचारले. तेव्हा त्याने सरे तेच कारण सांगितले.

रात्रभर त्या म्हाताऱ्याकडे सोपल्यावर तो मुलगा पुढे निघाला. तेव्हा म्हातारा त्याला म्हणाला- "बाळ मी एक प्रश्न सांगतो, त्याचे उत्तर विचारून मला येऊन सांग. माझ्या परसात एक लिंबाचे झाड आहे. त्याला फुले येतात, पण फळे लागत नाहीत. काय केले म्हणजे फळे येतील? विचार त्याला.

तत्क्षण मुलगा होकार देऊन पुढे प्रवासाला निघाला. तो पश्चिमेकडेच जात असला त्याला एक मोठा डोंगर दिसला. एक नवीनच मोठा बाभूला वहात होणा. तो ओलांडून पलीकडे कसे जायचे, त्याला कळना. कोठे पलशील दिसत नव्हता. तेव्हा तो एका खडकावर विचार करीत बसला. त्याच वेळी नदीतून एका मोठ्या नागाची फटा बर मागेची दिसली. ते पाहून मुलगा थोडा चाबकून गेला आणि मागे सरकला.

"मला पाहून धिक्कित काय बाबा? मी काणाळा जायत नाही. तू वध काय करता आहेस?" सांगाने विचारले.

सांपाकडे वकित होऊन पहात मुलाने त्याच्या प्रवासाने कारण सांगितले.

"होय का, तरमा तू रस साधूला माझ्या एका प्रस्नाचे उत्तर विचारून ये. मी आजपर्यंत कोणाला चाबला नाही की कसली ही हज्जा केली नाही आणि एक हजार वर्षे शांती तरी या नदीतून माझी सुटका होत नाही. मला मुक्ति का मिळत नाही त्या साधूला विचारून ये." साप म्हणाला.

"तू नला ही नदी पार करून पंजळ गेलास तर मी नक्की त्या साधूला तुझ्या प्रस्नाचे उत्तर विचारून येईन." मुलगा म्हणाला.

सांगाने त्याला आपल्या पाठीवर बसवून वंतणे आणि नदीपलीकडे पोचवून केले. तो डोंगर खडू लागला. डोंगरावर त्याला एक जुनाट असेसाड बावाचे अवशेष दिसले. नावाच्या मध्यभागी एक मोठी हवेली होमी त्याने पुढे जाऊन पाहिले. तेव्हा त्याच हवेलीत तो सापू रहात असल्याचे त्याला समजले. सहजी त्या सापूचे वर्णोपण घडले.

त्याने त्या साधूला साष्टांक नमस्कार केला आणि म्हणाला- "साधूबुवा! मी तुम्हाला आपल्या वतीने एक व इतरांच्या वतीने तीन अन्न एकंदर आर प्रश्न विचार-

पार बाहे. त्याचे उत्तर मिळावे म्हणून मी इतका दुःखन आलो आहे.

"जर पण मी फक्त तीनच प्रस्नांची उत्तरे देतो. म्हणून तू पाहिजे त्याच्या वतीने प्रश्न कर. मी फक्त तीनच प्रस्नांची उत्तरे देईन." साप म्हणाला.

तो मुलगा थोडा वेळ विचार करत राहला आणि आपला प्रश्न सोडून बाकी तिघांचे प्रश्न विचारले. साधूने तिघांच्या प्रस्नांची उत्तरे सांगितली. त्या नरुणाम साधूला नमस्कार केला व त्याचे आभार मानून परतला.

तो मोठ्याच्या काठी पोचला तेव्हा त्याला तो साप त्याची वाढ पहात खडा

काढून तवार असलळ बिसला "माझ्या प्रश्नाचे उत्तर आणलेस का?" नागाने विचारले.

"होय आपण आहे. मी कोणतीही दोन पुण्यकार्य केलीस तर तुला मुक्ति मिळेल." मुलगा म्हणाला.

कोणती दोन कामे होऊ शकतील?" नागाने जानवित होऊन विचारले.

"मत्ता नदीपलीकडे घेऊन जा हे एक काम." मुलगा म्हणाला. त्याला नदीपलीकडे पोचल्यावर सापाने विचारले-"अन् दुसरे?"

पुण्या शोधण्यात मणी असतां असे मी एकले आहे, आणि त्याच्या मक्तीनं तुला

Full Screen

127

48

होइल्ल पाहिजेस.' मुलगा म्हणाला.

नाग फरा खाली करून म्हणाला-"जे, तुम काढून 'मुलाने सापाच्या डोक्यांतल्या मणी काढून घेतला

नागाला एकदम गंधर्व रूप मिळालं तो आकाशात उडत म्हणाला-"हा मणी तूच ठेवून वे!" असे सांगून तो गंधर्व लोकात निभूत गेला

काही दिवसांनी मुलगा म्हाताऱ्याच्या री पांचला व म्हणाला-"आजोबा! तुमच्या लिवाच्या सागऱ्या मुळात पुष्कळसे सोने व चांदी आहे ते तुम्ही काढून टाकलत तर लिवाला फळ लागतील त्या साधुने तुमच्या प्रश्नाचे हेच उत्तर सांगितलं आहे."

लगवे म्हातारा व त्याचा मुलगा दोघे कुदळ फावडे घेऊन झाडाच्या बुधात खणू लागल आणि सरोवरच पुष्कळसे सोने व चांदी त्यांना सापडली, परंतु तो उवा ते दोघे बाहेर काढू शकले नाहीत म्हणून त्या तरुण मुलाचे त्यांना मदत केली तेव्हा सर्व चांदी व सोन बाहेर निघाले

म्हातारा त्या मुलाचे आभार मानून म्हणाला-"मुला, तुझे आभार मानावे तेवढं थोडं आहेत, बाबा! तुला जितके सोने व चांदी उचलून नेता बईन तेवढं उचलून घेऊन जा!"

सोन व चांदी चांदी उचलून घेऊन मुलगा काही दिवसांनी त्या म्हातारीकडे आला व तिला म्हणाला-"आजी! तो साधू म्हणाला-'तुम्ही मुलाची ज्याच्याची लग्न करील त्याला पाहतांच त्याच्याची बोलू लागेल"

तो तरुण मुलगा एवढे सांगून निघणार, तेवढ्यात म्हातारीची मुलगी बाहेर आली व म्हणाली-"आई! हे कोण?"

म्हातारी आपल्या मुलीला बोलताना पाहून बकित होऊन म्हणाली-"मुला! तूच हिचा होणारा पति! हिच्याशी लग्न करून घे!"

त्या मुलीची लग्न करून तो तरुण मुलगा घरी आला तेव्हा त्याच्या आईची तळत फारच विचडकी होती मुलगा घरेच दिवस परत न आलेला पाहून म्हातारी खत होती व त्यामुळे तिला स्थितीने झाले बगदी आघळी झाली होती." मुलगा आई-वडल जाऊन म्हणाला "आई! मी तुला

एक चांगली सुनवाई घेऊन आलो आहे ' म्हातारीने आपल्या सुनेला व मुलाला 'शतामूषी व्हा' असा गोड आशीर्वाद दिला

"आणि आई! मी एक मणीपण घेऊन आलो आहे." असे सांगून त्याने ती मणी आईसमोर ठेवली

"बाळ! तुम्ही वाट पाहून पाहून मी इतकी रखले की माझे डोळ्यां गेले" म्हातारी म्हणाली

"अप आई! तुला दिसत असते तर मी आणलेले एवढे घोरले सोने व चांदीपण तुला दिसली असती! तुम्ही सुनवाई किती सुंदर आहे हेदेखील पाहनां झाले असते" मुलगा म्हणाला

मुलगा तेवढे वाक्य म्हणाला असेल तेवढ्यात त्याच्या आईला चांगले दिसूण आगळे, त्या मण्यात जी शक्ति होती तीमुळे आईला विभू लागले

त्या पुढे म्हातारी व तिचा मुलगा आणि सग वंचे पुढील आकृष्य पुढीं गाले.

परनिंदा का?

एका गावी एक साधू आसा. तो कोणाची बोळव नसे. नेहमी मीन असे. कोणा काही बायलां दिले तर खात नसे व उपाशी राहो.

त्या गावी रामदास नावाचा एक सगुण्य रहस्य असे. साधूची ती त्यामधील सहन रामदासच्या मनात त्याच्याविषयी फार खऱ्या उत्पन्न झाली. साधूला उपाशी राहू लागू नये म्हणून तो फळे, दूध किंवा हवर खावचे पदार्थ आणून देत असे आणि साधू मंत्रिपणे खात असे.

त्याच गावी नीलकण्ठवास्ती नावाचा एक विद्वान पंडित रहस्य असे त्याची शिष्य-मंडळी पण मोठी होती. राजवासाची साधूविषयी श्रद्धाचकती पाहून नास्तीबुवांना हेवा वाटू लागला - रामदास आपला शिष्य होऊन आपल्याला फळकळावळ का आणून देत नाही?

तेव्हा नीलकण्ठवास्ती राहिले नाही ते रामदासला म्हणाले - "अरे बुलया त्या वेड्यापिराच्या मागे काय लागला आहेस? त्याने वेड्याभ्यास केला आहे की मूर्खपणे शिकला? तो निश्चळ मूर्ख आहे! तो कदाच असावा, अशी मला संका आहे!"

'नास्तीबुवा! ते सव मला काही माहीत नाही. त्या साधूपुरुषाविषयी मला मास्त काही माहीत नाही पण एक गोष्ट मात खरी. मी खाऊन कधी दुसऱ्याची निंदा करताना ऐकले नाही" असे सांगून रामदास निघून गेला.

महाभारत

पांडवांनी जयद्रथाचा पराभव करून त्याला सर्व गोष्टींची नोंद जाणीव करून देऊन निरोप दिला.

काम्यकवनात एका पांडवांना भेटायला मार्कंडेय मुनी आले. युधिष्ठिरास प्रणाम करून त्यांना विचारले - "मुनिवर्य! द्रौपदीने ज्या तऱ्हेचे कष्ट सहन करून आपले पातित्य राखले आहे, तसे पूर्वी कोणी केल्याचे आपणांस माहीत असल्यास त्या साध्वी पतिव्रतेची कथा सांगण्याची कृपा करावी."

तेव्हा मार्कंडेय मुनीने सावित्रीची गोष्ट सांगितली.

पुनर पूर्वी सर देशास अस्वप्ती माघाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला मूल शत्रु नव्हते. म्हणून त्याने पोर तपस्व्यांकालून यशस्तमयी त्याची राणी मातंगी गरोवर

सावित्री नामक देवीला प्रसन्न केले. देवीने दर्शन देऊन विचारले - "राजा! तू माझे स्मरण करायसाठी केले आहेस?"

तेव्हा अस्वपति म्हणाला - "देवी! माझा वंशकक्ष पुढे चालू रहावा, अशी इच्छा आहे."

'राजा! ती इच्छा मला माहीत आहे. मी ब्रह्मदेवाजवळ तशी विनंती केली होती. परंतु ब्रह्मदेवाने तुला कन्यारत्न होईल असे, सांगितले आहे. म्हणून तुला तैवदचाबरस मनाचे समाधान करून घेणे भाग आहे" असे सांगून देवी अवर्तमान पावली.

राजा अस्वपति आपल्या राजधानीस परतला आणि राज्यकारभार पाहू लागला. यशस्तमयी त्याची राणी मातंगी गरोवर

होऊन तिला एका सुमधुरावर कन्यारत्न झाले. राजाचा फड आनंद झाला सावित्रीच्या रूपेन मुलगी झाली होनी म्हणून राजाने तिचे नाव सावित्रीच ठेवने

सावित्री नवसाला पावलेली मुलगी होती. विसावला पण फार सुंदर, म्हणून ती आईपडिलांची फार लाडकी होती

सावित्री विवाह योग्य आली तेव्हा तिचे आईवडील तिला म्हणाले-“मुली! तू राजकन्या आईस व विवाह योग्य झाली आहेस कन्यादान करून पितृधर्म पाळला माहिजे पण आम्ही तुक्या पतीची निवड करण्यापेक्षा तुव आपल्या पतीची निवड कर. स्वाभ्यासी तुला विवाह करून देऊ.”

वरसोधनार्थ रथात बसून निघाली ती मुख्य करून राजपौल्या आश्रयातच गेली

सावित्री वरसोधनार्थ निघून गेली आणि काही दिवसांनी वरपती राजाकडे नारद-मुनी आले आणि त्याच वेळी सावित्री आपली वरसोधन वाता संपवून परतली तिने नारदमुनींस व ऋषींस नमस्कार केला आणि सत्करण एक बाजूला उभी राहली. तेव्हा नारदाने राजाला विचारले-“गृहाराज! आपली कन्या असो कोठे जाऊन आली? ही तर आतां विवाहास योग्य झाली आहे!”

“मुनिवर्य, मी हिना स्वतः पतीची निवड करून द्यायलाच पाठविलं होतं. सिल्ल आपल्या समक्षच तिनं कोणाची निवड केली आहे, हे विचारतो.” असे नारदमुनींना उत्तर देऊन अश्वपतीने आपल्या मुलीला विचारले-“मुली! ज्या कामासाठी म्हणून गेली होतीस ते पुरे झाले का?”

सावित्री ऋषींना म्हणाली “बाबा! सात्वतदेशाचा राजा कुमसेन याला फार वार्धक्यकाळी एक मुलमा झाला आणि दुर्दैवाने राजाचा पुत्रमुख पाहल्यानंतर अंधत्व जाले. म्हणून सधुने राज्यावर स्वारी केली व राज्य बळकावले. म्हणून राजा व राणी आपल्या एकुलत्या एका

सुमसेनाचा मुलगा लहानपणातून वर-नाम करीत असल्यामुळे मुनिकुमार झाला आहे. तो स्वभावाने कोमल व सत्यनिष्ठ आहे सत्यवचनी असल्यामुळे त्याला सत्यवानच नाव प्राप्त झालं आहे मी सत्यवानाला वरण करण्याचे उद्दिष्ट आहे

ते ऐकून नारदमुनी म्हणाले- सावित्रीन आज्ञानाने त्या मुलाचे वरण केलं आहे

तेव्हा अश्वपति राजाने नारदमुनींना विचारले ‘मुनिवर्य! आपण निकालज्ञानी आहां आपण सत्यवाना संबंधी आपणांस की माहिती असेल ती सांगण्याची कृपा करावी त्याचे रूप गुणयोग्य सर्व!’

‘राजा कुमसेनाचा मुलगा आपल्या बापासारखाच सत्यवदी आहे त्याला षोडशाची चिन्हे उत्तम काढता येतात म्हणून त्याला चित्राश्व पण म्हणतात तो अश्विनी-कुमारांसारखा रूपवान आहे तो संधावरणी आहे, परंतु तो अश्याय आहे फक्त एकच वर्षाचे आयुष्य उरले आहे बाजपातून एका वर्षाचे त्याचे आयुष्य संपुष्टात येईल.’ नारद म्हणाला

ते ऐकून राजा अश्वपति फार दुःखी झाला व लाजोत पडला मुलीला म्हणाला-‘मुली त्या श्रण्याय तुलाचो

लगाचा हट्ट करू तकोन व दुसऱ्या एखाद्या तरुण मुलाशी लग्नाचा विचार कर.”

सावित्री म्हणाली-“बाबा, मी एकदा एका पुरव्याला मनानं बरल आहे, तो मग अप्संभु अशो की दीर्घायु, शुणवान असो की दुर्गुणी, चन्निप्रदान असो की दुष्चरित्र, मन्दा कोणत्याही गोष्टीचा विचार करतां पणार नाही सत्यवानाला सोडून इतर कोणाचीही मी लग्नास तयार नाही.”

नारदमुनी पण अश्वपतीला म्हणाले- ‘राजा! तुवी मुलगी निश्चयी आहे व ही गोष्ट कौतुकार्थ्यद आहे. तिचा विचार आतां बदलवं तुला किंवा इतर कोणाच्याही प्रकय नाही. सत्यवानाशीच तू सावित्रीचा

बांदोबा

विवाह करून दे. मुलीचे भाग्य असेल तर सत्यवानाचा वीर्यासु प्राप्त होईल, कुठ्ठां सर्वांचे शुभ होईल!" असा आशीर्वाद देऊन नारदमुनी निघून गेले.

नारदमुनीच्या सांगण्याप्रमाणे अश्वपतीने सावित्रीचा विवाह सत्यवानाशीच करून देण्याचे ठरविले. सावित्रीला व आपल्या वंधुबांधवांना बरोबर घेऊन तो सुमत्सेनाच्या आश्रमात आला.

बुद्ध सुमत्सेन एका सालझाड्याला बसला होता. अश्वपतीने त्याला नमस्कार केला व म्हणाला—"महाराज माझी मुलगी सावित्री हिचा विवाह आपला मुलगा सत्यवान याच्याशी व्हावा या हेतूने विनंती करण्यास

आपण फक्त आला जाह. जेवण-माव्या मुलीचा आपली सुनवाई म्हणून स्वीकारावी."

सुमत्सेन म्हणाला—"राजा आपले राज्य घालवून मी येथे जंगलात निवास करीत आहे, आपली मुलगी आमच्या या दारिद्र्या-नस्थित मुली होईल का?"

"महाराज सुख व दुःख हे सर्व देवा-धीन आहे! ही गोष्ट माझ्या मुलीला चांगली माहीत आहे. आम्ही सर्व माणसांचा विचार करूनच आलो आहो. माझी मुलगी व आपला मुलगा हे परस्पराम्य योग्य असेच धाहेत म्हणून आपल्या दोन्ही घराण्यांच्या संवध जोडला जाणे इष्ट आहे. अश्वपती म्हणाला.

ते ऐकून सुमत्सेनाला परमानंद झाला. आश्रमातील इतर मुरीना बोलावून घेऊन त्याने सावित्रीसत्यवानांचा विवाह करून दिला. त्यानंतर अश्वपति आपल्या गावा परतला.

बघील निघून गेल्यावर सावित्रीने आपली मूलव्याय वस्त्रे बदलून तिच्या नव्या पराकाशे सांभली. अशीच वस्त्रे परिधान केली स्वतः घरातली सर्व कामे करू लागली. ती रात्रीदिवस सासूसासऱ्याच्या व पतीच्या संवस हजेर राहू लागली.

पतीचे आशुष्य बरोबर एकेक दिवस कमी होत असल्याचे सावित्रीला कळले.

हास नारदमुनीचा सांगितल्याप्रमाणे एक वर्ष पुढे व्हायला फक्त त्याचे विवस उरले. त्या दिवसापासून तिन तीन दिवस उपवास व्रत सुरू केले.

सुमत्सेनाला ती गोष्ट कळली तेव्हा त्याने मुलीला समजावून सांगितले की मुली तू सहान आहेस तू असे कठीण व्रत घ्यायला नको होतंस. पण तू हे व्रत मोडावेस असे तरी मी कसे काय सांगू?"

सावित्री म्हणाली—"मनाचा विधरि असेल तर किती कठीण काम असले तरी ते पूर्णवणे मनास्वी होईने. मी मनाचा निश्चय करूनच हे व्रत घेतले आहे. तेव्हा आपण ही गोष्ट मनाला लावून घेऊ नये."

सावित्रीला तिच्या स्वतःच्या वेदकष्टा पेक्षा पतीच्या जवळ येत चाललेल्या मृत्यूची काळजी नास्तजास्त वाटू लागली. तीन रात्री अशाच काळजीत गेल्या, सत्यवानाच्या आयुष्यातला शेवटचा दिवस उजाडला.

त्या दिवशी सावित्रीने पहार उठून स्नान केले आणि आपले सासूसासरे व इतर बोर भंडाळी सर्वांना नमस्कार करून यज्ञ आरंभिला. तिला सर्वांनी 'स्रीशाम्भती बब!' असा आशीर्वाद दिला. त्यानंतर ती आपल्या पतीच्या आश्रय मृत्यू विषयी विचार करीत बसली.

सासूसासरे तिला म्हणाले—"मुली! तुम बब संपले आहे आतां तू थोडे खाऊन का येत नाहीस?"

"या व्रताप्रमाणे सुमत्सेनामंदारच जेवा-यला अनुमति आहे" सावित्री म्हणाली. सत्यवान नित्याप्रमाणे समिधा कंदमुळे-फळे आणण्यासाठी खांडावर कुन्हाड टाकून रानात निघाला. तेव्हा सावित्रीचे बरोबर गेल्यास त्याची परवानगी मिळाली म्हणाली—"आज मी आपणंस एकट्याने कोठे जाऊ येणार नाही मी बरोबर येते."

"अग, पण जंगल म्हणजे तुला राजावात वाडले का? नाखेव काढे व झाडेझुडवे असतात व रानटी श्वापदे पण असतात

माघिवाय तू तीन दिवस उपास करून दमली आहेस." सत्यवान तिची समजूत घालू लागला.

"मला उपासाचा मुळीच त्रास झाला नाही. आज यानात हिवावेसे मला वाटत आहे. म्हणून आपण नाहीं म्हणू नये." सावित्री म्हणाली.

"कुसी उज्ज! माझा आईवडिलांनी परवानगी दिली तर तू बरोबर चल. मंतर ते मला त्रिचारकील म्हणून सांगतो." सत्यवान म्हणाला.

सावित्रीने त्याप्रमाणे सासुसासऱ्यांची परवानगी विचारली. म्हणाली—"मला या चरी येऊन बरोबर एक वर्ष झाले आहे. परंतु

कधी मी जंगल वर असत, हे पाहिले नाही.

आज मला पतीबरोबर जंगल्याची परवानगी द्यावी." सावित्रीने त्यापूर्वी आपल्या सासुसासऱ्यांबद्दल काही एक मागितले नव्हते. म्हणून त्यांनी नकार दिला नाही.

सासुसासऱ्यांच्या अनुमतीने सावित्री पतीबरोबर निघाली. मनातली खरी व्यथा तिने कोणाला सांगितली नाही आणि पतीबरोबर जंगलात जावयास मिळाल्याबद्दल उबडपणे आनंद व्यक्त करून ती निघाली. सत्यवान जंगलातली दृश्य दाखवीत पुढे चालू होता. परंतु सावित्रीला वाटत होते की पती स्वर्गाच्या वाटेवरच चालत आहे.

सत्यवानाने फुले व फळे गोळा केली आणि लाकडे तोडू लागला. थोड्या वेळाने त्याला शम लागला. तो थोड्याच झाला. त्याने कुऱ्हाड दूर फेकून दिली आणि जवळ जाऊन सावित्रीला म्हणाला—"माझे डोके दुखू लागले आहे. सर्व अंग थरथर कापत आहे. थोडा वेळ विश्रांती घ्यावी म्हणतो."

सावित्रीने सत्यवानाचे डोके बांडीवर ठेवून घेऊन त्याला स्वस्थ पडून रहायला सांगितले. त्याप्रमाणे सत्यवान पडून राहल्यावर थोड्या वेळाने सावित्रीला समोर एक किंचित आकृति दिसली. तो कोणी कळकळीत मनुष्य होता. डोळे लालसरपणे भरभरा करीत होते. त्याच्या अंगावर विलंबा

त्याचे सर्व रूप भयंकर होते.

त्याला पाहतांच सावित्रीने सत्यवानाचे डोके बांडीवर ठेवून खाली ठेवले आणि उभी राहून हात जोडून तिने विचारले—"आपण कोण? काय पाहिजे आपल्याला?"

"मुली! मी काळ आहे. दमराज आहे. तू पतिव्रता आहेस. म्हणून तू मला पाहू शकलीस. सत्यवानाची आयुर्मर्यादा संपली आहे. तो मोठा घर्मेरील आहे. म्हणून मी स्वतः त्याला व्यापला आहे. मी आपले दूत नाही पाठविले." असे सांगून यमाने आपला पांश टाकला व सत्यवानाच्या वेहातील प्रीण काढून घेऊन दक्षिणेकडे निघाला.

सावित्रीने पतिव्रत सुरक्षितपणे झालून ठेवला आणि यमाच्या पाठीमागून जाऊ लागली. यमाने तिला परत फिरव्यास सांगितले. परंतु सावित्री त्याला म्हणाली—"जिकडे पति जाईल तिकडे क्वी जाणार हाच पतिव्रता बर्ब आहे."

यम ते उत्तर ऐकून खूप झाला. म्हणाला—"तू आपल्या पतीच्या प्राणाव्यतिरिक्त काय वाटेल ते मागून घे!"

"माझे सासू व सासरे बुद्ध आहेत. त्यांचा दुष्टि व शक्ति देण्याची कृपा करावी." सावित्रीने विनंती केली. यमाने ते

मान्य केले. तरी सावित्री यमाच्या पाठोपाठ चालू राहली. तिला परत फिरविण्याच्या हेतूने यमाने तिला आणखी एक वर मागून घ्यायला सांगितले. या खेपेस सावित्रीने तिच्या सासऱ्याला त्याचे राज्य परत मिळावे असा वर मागितला, यम 'तवास्तु' म्हणाला आणि पुढे जाऊ लागला.

तिच्या दृष्टेप्रमाणे बुद्धा वर दिला तरीदेखील सावित्रीला पाठीमागून येत बसलेली पाहून यमाने आणखी एक वर मागून घ्यायला सांगितले. सावित्रीने तिच्या वडिलांना पुत्रप्राप्ति व्हावी असा वर मागितला. यमाने 'त्याला शंभर पुत्र होतील' असा वर दिला.

सावित्री

५५

यावेळी देखील सावित्री परत न फिरलेली पाहून यमाने चवथा वर मागायला सांगितले. सावित्रीने तिला शंभर पुत्रप्राप्ति होण्याचा वर मागितला.

यमाने तो वर देखील दिला आणि म्हणाला—“आता तरी परत जा !”

तेव्हा सावित्री म्हणाली—“आता तरी मला माझ्या पतिचे पंचप्राण परत करावे.”

सावित्रीने शंभर पुत्र प्राप्तीचा वर मागितला होता व यमाने तो दिला होता. तेव्हा परीक्षिणाय तिला पुत्रप्राप्ती कशी होईल असा विचार करून यमाने हार मानून सत्यवानाचे पंचप्राण परत केले. सावित्री वरत आली व आपल्या पतीचे डोके आपल्या मांडीवर घेऊन बसली. बोट्या वेळाने सत्यवान डोळे उघडून म्हणाला—“किती वेळ झाला? मी निश्चित पण झोपलो होवा. मला स्वप्नात एक काळाकजिन मनुष्य दूर कोठे तरी घेऊन गेला होता.”

“ते सर्व मी आपणांला मंतर सांगेन. काळोख पडू लागला आहे, आपण प्रथम

म्हणाला.

सत्यवानाला घेऊन सावित्री परत आली. तिकडे दुसऱ्यानेला वृष्टी प्राप्त झाली होती. काळोखातून मुलगा व सुनबाई परत येत असलेले त्याला दिसले. ती पत्नीला घेऊन सत्यवान व सावित्री बोधांना हाक मारीत रानात शिरला.

इतक्यात सावित्रीसत्यवान परत आले. तोंपरीत आश्रमात पुष्कळ लोक जमले होते. सावित्रीने सर्वांना घडलेली गोष्ट सांगितली.

यमाने दिलेले वर व्यर्थे नव्हते. दुसऱ्यानेला त्याचे राज्य परत मिळाले. अश्वपतीला शंभर मुल्ये झाले व सावित्री सत्यवानांना शंभर पुत्र झाले.

येथवर गोष्ट सांगून मार्कंडेय मुनी पांडवांस म्हणाले—“अशाच तऱ्हेने द्रौपदीच्या सावित्र्यामुळे कुमथा हा संकटकाळ वण यथावेळी टळले.” त्यानंतर मार्कंडेय मुनी आपल्या आश्रमात निघून गेले.

शिवपुराण

[१३]

कुमारस्वामीने तारकामुरादरोवरच अनेक राक्षसांचा वध केला आणि काही काळ स्वर्गातच राहिला. नंतर पार्वती-परमेश्वरांची सेवा करावी, असे त्याला वाटले. म्हणून तो तेथून कैलास लोको येऊन राहू लागला.

एकदा त्याच्या भेटिला नारद आला. कुमारस्वामीने नारदाचा विधिवत सत्कार करून विचारले—“मुनीश्वर! आपण त्रिभुवनाची यात्रा करून आला वाहो. काही विशेष असेल तर सांगण्याची कृपा करावी.”

“तुझ्या कृपेने त्रिभुवनात वांताता नांदत आहे. तू राक्षसांचा संहार केलास, म्हणून यशकार्यात आता कोणी विघ्न घालीत नाही. पण एक गोष्ट माझ्या नजरेमगीर आली ती सांगावी म्हणतो. येथून जवळच

भिल्लपूर नावाचे भिल्लांचे एक गाव आहे. तेथे पुर्विले नावाचा एक भिल्ल राजा राज्य करीत आहे. तो शंकराचा भक्त आहे. त्याचा बरेच शिवस मूलवाळ झाले नाही. परंतु त्याला जंगलात एका जागी लहान तान्ही मुलगी दिसली. तिलाच त्याने स्वतःची मुलगी म्हणून वाढविले. पुलिदाष्ट्या वायकोने त्या मुलीचे सर्व लाड पुरविले. त्यांनी तिचे नाव बल्ली असे ठेविले. ती आता मोठी झाली आहे. तिचे लग्न वर्णन जावा मी काय करू? सत्य बोलत असताना ब्रह्मदेव तुझा संदर्भ आला तेव्हा म्हणाला की बल्लीच तुझी शेणारी बायको आहे. म्हणून माझ्या मते, तू तिच्याशी विवाह करून घ्यावास!” नारदाने कुमारस्वामीला सुचविले.

बदल्या सत्यपुण्याची गोष्ट

Full Screen 127 60 / 68

गेली.

नारदाच्या बोंबून वल्लीने सौंदर्य वर्णन ऐकल्यापासून कुमारस्वामीच्या मनाने तिला पाहण्याची व तिच्याशी विवाह करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. भिल्ल राजा तिचा विवाह आपल्याशी करून घ्यायला तयार होईल का नाही, अशी एक संकल्पना त्याच्या मनात आली. तरी एकदां त्या मुलीला पाहून तर ध्यावे असे त्याने ठरविले. म्हणून तो आपल्या अनुयायांबरोबर भिल्लपूर नजीकच्या जंगलात वनविहारासाठी निघाला.

कुमारस्वामीच्या मनात वल्लीला पाहण्याची उत्सुकता वाढली तशी अर्धातच वल्लीच्या मनातून नारदाने सांगितल्यानंतर उत्सुकता माढली. ती आपल्या सलीबरोबर वनविहारास निघाली. आपल्यासारख्या भिल्लच्या मुलीशी कुमारस्वामी विवाह कसा काय करील, अशी संका वल्लीच्या मनातून येऊन गेली. बाधवाय दुसरी संका होशी की तिच्या भिल्ल आईवडिलांनी तिचे फक्त पाळन पोषण केले होते. खरे आईवडील कोण होते ते त्या परमेश्वरालाच माहीत. म्हणून कुठ्यांन नसलेल्या मुलीशी कुमारस्वामी लग्नाला तयारच शाळा नाही तर! तसे झाले तर देहत्याग करण्याचे निने ठरविले.

शाळासाठी वसून होती. त्याच वेळी कुमारस्वामी आपल्या अनुयायांबरोबर दुसऱ्या एका शाळासाठी येऊन बसला.

वल्लीची एक सखी कुमारस्वामीजवळ गेली व तिने विचारले-“आपण कोण, कोठून आलात? आपणांस कदाचित माहीत बसेल, हे सन भिल्लराजाची कन्या वल्लीचे विहार उद्यान आहे. यात पुरुषांना प्रवेश वर्ज्य आहे!”

ते ऐकून कुमारस्वामीने आनंदाने विचारले-“असे का? माते नाव कुमारस्वामी! माझ्या आईवडिलांचे नाव शवंती परमेश्वर! आम्ही कॅलस पर्वतावर राहणो. मी वल्लीपिंपरी सुण्या घोला-व्याचे किंवा लांगव्याचे असल्यास सुशाल सांग.”

“राजा पुर्णद हा भिल्लराजा राजा आहे. भिल्लपूरला त्याची राजधानी आहे. तो सिनधनत आहे. याच जंगलात वल्ली आमच्या महाराजांना सांपडली व महाराजीने तिला स्वतःच्या मुलीसारखे प्रेमदाने वाढवले.” वल्लीची सखी म्हणाली.

“पुण्या सखीचा विवाह झाला आहे का?” कुमारस्वामीने विचारले.

“लग्न ठरले आहे, व्ह्याचे उरले आहे.” सखी म्हणाली.

कुमारस्वामीने जास्त उत्सुकतेने विचारले-“कोठे, वर कोण?”

“कालच आमच्या महाराजांकडे नारद-मुनी आले होते. त्यांनी शिवपुत्र कुमारस्वामीशी वल्लीचा विवाह होईल असे सांगितले आहे. तेव्हापासून आमची सखी कुमारस्वामीच्या बरोनासाठी भातुर झाली आहे. एकेक क्षण तिला मुगासारखा वाटत आहे, तिच्या मनाला विरंगळा व्हावा म्हणून आम्ही सखी तिला वनविहारास येऊन आलों. ती सभोर आम्हाच्या शाळा-खाली बसली आहे. आपण येथेच बसावे, मी तिला बोलावून घेऊन येते.” असे सांगून ती सखी निघून गेली आणि घोड्या

वेळाने वल्लीला तिचा हात धरून बोलावून घेऊन आली.

वल्लीला पाहताच कुमारस्वामी वल्लीला तिचा हात धरून म्हणाला—“वल्ली! बल आपण विवाह करून घेऊ.”

“माझ्याशी विवाह करावयाचा असेल तर त्यापूर्वी माझ्या मातापित्यांची अमुमती घ्यावी लागेल. आपण येथेच थांबावे, मी त्यांची अनुमती विचारून येते.” असे सांगून वल्ली कुमारस्वामीचा निरोप घेऊन आपल्या सलीखीबरोबर गरी आली.

वल्लीकडून सर्व वर्तमान ऐकून पुल्लिद आपल्या अनुयायांसह कुमात्वासीच्या दख्खनास आला व म्हणाला—“उजाडताच बांगल्या मुहूर्त आहे!”

नंतर कुमारस्वामीला, त्याच्या अनुयायांसह आदरपूर्वक बोलावून घेऊन एका जागी त्यांची उतरण्याची व्यवस्था केली. धुमधामात ऐकून शिवपार्वतीदेखील आले. यवासमयी कुमारस्वामी व वल्लीचा विवाह संपन्न झाला आणि शिवपार्वती

परतले.

आणखी काही करल लोटल्यावर शोणित-पुर येथे गजामुराचा जन्म झाला. त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून घोर तपश्चर्या केली व अनेक वर प्राप्त केले. जिलोक जिकून तो आपली सत्ता गाजवू लागला. शिवभक्त गजामुराच्या कारकीर्दीत प्रजा फार सुखी होती. प्रजेला कोणताही कष्ट किंवा त्रास नव्हता.

एकदा नारद गजामुराकडे गेला व म्हणाला—“अरे गजामुरा! तू एवढा मोठा शिवभक्त! तू शंकराने सर्वदा तुझ्या हृदयात वसवि, असा वर त्याच्याकडून का मागून घेत नाहीस?” गजामुराच्या पण ती सूचना मान्य झाली. त्याने शंकराची आराधना करून त्याला प्रसन्न केले आणि त्याने सर्वदा हृदयात वसवि अशी विनंती केली. शंकर ‘तथास्तु’ म्हणून लिंगरूपे गजामुराच्या हृदयात वास करू लागला. गजामुरा शंकराची मानस पूजा करू लागला.

१२३. स्वयंभूनाथ मंदिर, नेपाल

नेपाळची राजधानी काठमांडू येथे हा एक बौद्ध मंदिर आहे. येथे स्वयंभूनाथ नामक एका दिव्यपुरुषाच्या वस्थी ठेवलेल्या आहेत. त्याच्या छात्रावर सोव्याथे पाणी वहाविलेले आहे.

